

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ
ΤΩΝ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

SISMANOGILIO

1982

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

ΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΑΥΤΟΥ,

Λόγος έκφωνηθείς κατά τήν επέτειον Έορτήν του
έν Κωνσταν/πόλει Έλληνικοῦ Φιλολογικοῦ
Συλλόγου, τῆ 4^η Μαΐου 1869

Υπό

Κ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

(Ὁδὸς Περμποπαζάρου, ἀριθ. 3.)

1869.

ΣΙΣΜΑΝΟΓΛΙΟ

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ

ΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΑΥΤΟΥ.

Γενική σχεδόν υπάρχει συνήθεια παρά τοῖς ἀναγι-
γνώσκουσι τι ἐν πανηγύρεσι νὰ ἐκλέγωσιν ὡς θέμα τοῦ
λόγου των τερπνόν τι ἢ ὑψηλὸν θεωρητικὸν ἀντικείμε-
νον καὶ μεταφέρωσι διὰ τῆς ἐξετάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τινὰς
στιγμὰς τὴν προσοχὴν τῶν ἀκρωμένων εἰς κύκλον
ιδεῶν ἀνώτερον τῶν συνήθων ἡμῶν ἐνασχολήσεων. Ἡ
γενικότης τῆς συνήθειας ταύτης μὲ παρεκίνησε νὰ προ-
τιμήσω ὡς θέμα τοῦ λόγου μου ἀντικείμενόν τι ὅπως οὖν
θετικώτερον, εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν ἀρχαίων Ἑλλή-
νων, ὅπερ ἦν ἐστὶ καὶ ἔσται ὁ ἰδιάζων χαρακτήρ αὐτῶν
καὶ εἰς τὸ ὅποιον ὀφείλεται κυρίως ἡ ὑλικὴ καὶ διανοη-
τικὴ ἀνάπτυξις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Τὸ θέμα τοῦτο, καὶ τοῖς μὴ στερούμενον θεωρίας τι-
νός, ἔχει ὁμως τὰς θετικὰς αὐτοῦ βάσεις καὶ δύνатаι

νά ἔχη πολλήν τὴν πρακτικὴν ἀξίαν, ἂν ἄλλοι εἰδικώ-
τεροι ἐμοῦ θελήσωσι νὰ διαπραγματευθῶσιν αὐτὸ ὑφ'
ἄλλας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις.

III.

Τὸ ἐμπόριον εἶναι ὁ ἀνώτερος βαθμὸς τῆς κοινωνι-
κῆς καταστάσεως ἑνὸς ἔθνους, ὡς ὄλου, καὶ τὸ πρώτι-
σον μέσον τῆς ὑλικῆς καὶ διανοητικῆς αὐτοῦ προόδου.
Ἡ πρώτη βαθμὶς ἐπὶ τῆς κλίμακος τοῦ πολιτισμοῦ εἶ-
ναι ἡ ποιμενικὴ ζωὴ, δι' ἣς ὁ ἄνθρωπος ἐξέρχεται τῆς ἀ-
γρίας αὐτοῦ καταστάσεως· ἡ δευτέρα βαθμὶς εἶναι ἡ
γεωργία, δι' ἣς οὗτος ἀποκτᾷ σταθερὰν καὶ μόνιμον κα-
τοικίαν, καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς μετὰ τῶν ὁ-
μοίων του συμβιώσεως πρὸς προστασίαν ἑαυτοῦ τε καὶ
τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας του· ἡ τρίτη δὲ καὶ τε-
λευταία βαθμὶς εἶναι ἡ τοῦ ἐμπορίου, ἣτις, θέτουσα εἰς
συνάφειαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, φέρει αὐτὸ ἐπὶ τῆς πε-
ριωπῆς, περίξ τῆς ὁποίας ὑπάρχουσιν ὄλαι αἱ ὁδοὶ αἱ

ἀγρῶσαι εἰς τὰς διαφόρους ὑλικὰς καὶ διανοητικὰς ἀ-
ναπτύξεις τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦ ἐμπορίου ὁ ἄμεσος σκο-
πὸς, τὸν γνωρίζομεν ὄλοι, εἶναι ἡ μεταφορὰ τῶν πραγ-
μάτων ἐκ τοῦ μέρους, ὅπου ταῦτα ὑπάρχουσιν, εἰς ἐ-
κεῖνο, ὅπου ταῦτα ζητοῦνται, ἢ ἐκ τοῦ χρόνου καθ' ὃν
ὑπάρχει ἀφθονία εἰς ἐκεῖνον, καθ' ὃν ὑπάρχει ἔλλειψις,
καὶ ἢ δι' αὐτῆς ἀπόκτησις πλούτου· τὸ ἐμπόριον καὶ
εἰς τὴν μικροτάτην καὶ εἰς τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἐνέρ-
γειαν τοῦτον ἔχει ὡς ἀρχικὸν αὐτοῦ σκοπὸν. Ἐκτὸς ὁ-
μως τοῦ ἀμέσου τούτου σκοποῦ, τὸ ἐμπόριον ἔχει καὶ
ἄλλους ἐμμέσους τοὺς ὁποίους πολλοὶ παραγνωρίζουσι·
θέτον εἰς συνάφειαν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἔθνη τὸ
ἐμπόριον ἐπιφέρει τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν
καὶ συντελεῖ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ
τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, παρέχον
δὲ τὰ μέσα ζωῆς ἀνέτου, εἴτε αὐτὸ ἀμέσως, ὡς ἐν ἐκ
τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου,
εἴτε ἐμμέσως διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν παραγωγικῶν
τεχνῶν δίδει εἰς τὰ ἄτομα καὶ εἰς τὰ ἔθνη τὴν εὐκαι-
ρίαν, ὅπως τελειοποιηθῶσιν ἀσχολούμενα εἰς τὴν σπου-
δὴν ὑψηλοτέρων ἀντικειμένων.

Τὸ ἐμπόριον διαιρεῖται κυρίως εἰς τέσσαρα εἶδη: τὸ
ἑσωτερικόν, τὸ ἐξωτερικόν, τὸ διαμετακομιστικόν, καὶ
τὸ κερδοσκοπικόν (commerce de speculation). Τὸ ἑσωτερι-
κὸν ἐμπόριον ἐκάστου ἔθνους εἶναι τὸ σημαντικώτερον
ὄλων τῶν ἄλλων, κατὰ τὸ ἄμεσον αὐτοῦ ἀντικείμενον.
Ἐὰν ἐξετάσωμεν ὄλα τὰ πράγματα ἐπὶ τῶν ὁποίων
αὐτὸ ἐξασκεῖται, καὶ τὰ ὁποῖα χρησιμεύουσιν εἰς τὴν

θεραπείαν τοῦ πλείστου μέρους τῶν καθημερινῶν ἡμῶν ἀναγκῶν, πειθώμεθα, ὅτι ταῦτα ὑπερτεροῦσιν ἀριθμητικῶς τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσι τὸ ἀντικείμενον τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ ἐμπορίου.

Χωρὶς ὁμῶς νὰ θελήσωμεν νὰ ἐλαττώσωμεν κατ' οὐδὲν τὴν τε ὑλικὴν καὶ τὴν ἐκπολιτευτικὴν σημασίαν τοῦ εἶδους τούτου, δὲν δυνάμεθα νὰ κρύψωμεν, ὅτι καὶ ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ἐπόψεις τὸ ἐξωτερικόν καὶ τὸ διαμετακομιστικόν ἐμπόριον εἰσὶν ἀνώτερα τοῦ ἐσωτερικοῦ. Τὸ ἐσωτερικόν ἐμπόριον σμικρύνεται διαιρούμενον, μεταξὺ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐνεργούντων αὐτὸ προσώπων καὶ τοῦ μικροῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας του. Τὸ ἐξωτερικόν ὁμῶς καὶ διαμετακομιστικόν ἐμπόριον περιορίζομενον ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἀντικειμένων αὐτοῦ εἰς ὀλιγώτερα πρόσωπα καὶ ἐκτεινόμενον εἰς εὐρύτερον κύκλον ἐνεργείας, ἐκπληροῖ δραστηριώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον τὸν τε ὑλικόν καὶ τὸν ἐκπολιτευτικόν αὐτοῦ σκοπόν.

Τὸ τέταρτον εἶδος τοῦ ἐμπορίου, τὸ ὅποιον κατηγόρησαν πολλοὶ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ σήμερον, δὲν συντελεῖ ὀλιγώτερον εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ. Τὸ κερδοσκοπικόν ἐμπόριον ἐνεργοῦν ἐπὶ τοῦ χρόνου, ὅπως τὰ ἄλλα εἶδη ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τῶν διατάσεων, μεταφέρει τὰ πράγματα ἐκ τοῦ παρόντος, ὅτε ταῦτα μένουσιν ἀζήτητα εἰς τὸ μέλλον, ὅτε ζητοῦνται, καὶ τὰνάπαλιν διατηρεῖ δὲ οὕτω ζωηρὰν τὴν τε παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν καὶ συντελεῖ καὶ αὐτὸ εἰς τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

Ὁ ὑψηλὸς καὶ προοδευτικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐμπορίου ἀποδεικνύεται τρανῶς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος· ὅλα τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ἤκμασαν καὶ ἀνεπτύχθησαν, ὀφείλουσι τὴν ἀκμὴν καὶ πρόοδον αὐτῶν ἢ εἰς τὴν ἀρπαγὴν τῆς περιουσίας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἢ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἰδίων αὐτῶν παραγωγικῶν μέσων. Τὰ ἔθνη δὲ τὰ ὅποια ἤκμασαν διὰ τῆς ἀρπαγῆς τῆς ξένης περιουσίας, οὐ μόνον δὲν ἀνεπτύχθησαν ἀνθρωπίνους γνώσεις καὶ δὲν ὑπερέτησαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ ἐβλάψαν αὐτήν.

Τὰ ἔθνη ὁμῶς, ἅτινα προήχθησαν διὰ τῆς καλλιέργειας τῶν παραγωγικῶν αὐτῶν μέσων εἰσὶν ἐκεῖνα, ἅπερ διὰ τῆς ἀναπτύξεώς των προήγαγον τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ τέχναι δὲ καὶ αἱ ἐπιστήμαί εἰσι τοσοῦτω στενῶς συνδεδεμέναι μὲ τὸ ἐμπόριον, ὥς δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσι καὶ προαχθῶσιν ἄνευ αὐτοῦ, διότι ἄνευ ἀταλλαγῆς ἢ ἀξία τῆς παραγωγῆς παντός εἶδους πραγμάτων εἶναι ἀσήμαντος διὰ τὸν ἄνθρωπον. Τοσοῦτον δὲ ἰσχυρὸς εἶναι ὁ προοδευτικὸς καὶ ἐκπολιτευτικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐμπορίου, ὥστε καὶ τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ἐνεκα διαφορῶν λόγων ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιμιξίαν, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ ἐκεῖνα, ἅτινα διεπόμενα ὑπὸ ἰδεῶν ἐγωϊστικῶν καὶ ἀποκλειστικῶν, προσεπάθουν, ὡς οἱ Φοίνικες, ν' ἀφαιρῶσιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους πᾶν μέσον ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἀναπτύξεως, καὶ τὰ ἔθνη ταῦτα ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ τοιοῦτου

χαρακτήρος τοῦ ἐμπορίου, τὰ μὲν ἀνεπαισθήτως ὤφελθέντα ἐκ τῶν ἐθνῶν τὰ ὅποια ἤλθον μετ' αὐτῶν εἰς ἐμπορικὴν συναφείαν, τὰ δὲ ἀκουσίως συντελέσαντα εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἐθνῶν μεθ' ὧν ἐμπορεύθησαν.

III.

Τὸ ἐμπόριον τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, καὶ τοι ὑπάρξαν ζωηρότατον καὶ ἀκμαῖον παρὰ διαφόροις ἐξ αὐτῶν, εἰς πολλὰ ὁμως πράγματα δὲν ἔλαβε τὴν ἑκτασιν καὶ ἀνάπτυξιν, εἰς ἣν βλέπομεν αὐτὸ ἀφίχθῆν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἡμῶν. Διάφοροι λόγοι καθίστων ἀδύνατον τὴν τοσαύτην πρόοδον τοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ὁ περιωρισμένος κύκλος τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου, ἡ νεότης τῆς ἀνθρωπότητος, ἣτις ἐστερεῖτο τῶν ὁδηγιῶν καὶ τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος, καὶ ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἦσαν ἐμπόδια ἀνυπερέβλη-

τὰ διὰ τὴν μείζονα προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου τῶν ἀρχαίων.

Τὰ μέρη, τὰ ὅποια εἰς τὴν ἀρχαιότητα συνεδέοντο διὰ τοῦ ἐμπορίου πρὸς ἄλληλα εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ ἐμπόριον ἠδυνήθη νὰ ἐξασκήσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτρον τὴν ἐκπολιτευτικὴν αὐτοῦ ἐπιβρόχην ἦσαν τὰ περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κείμενα, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὰ παράλια τῆς Ἀραβίας, τοῦ Περσικοῦ κόλπου καὶ τῶν Ἰνδιῶν.

Ἡ τοιαύτη περιωρισμένη ἑκτασις τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἔδωκεν εἰς τινὰς ἀφορμὴν νὰ συγκρίνωσι τὸ ἐμπόριον τῶν ἀρχαίων μετὰ τὸ ἐμπόριον ἐνὸς μόνου ἐκ τῶν σημερινῶν μεγάλων Κρατῶν. Ὅσον ὁμως περιωρισμένος καὶ ἂν ἦτο ὁ εἰς τοὺς ἀρχαίους γνωστός κόσμος, ὁ διὰ τῆς τοιαύτης συγκρίσεως ὑποβιβασμὸς τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν εἶναι ὑπερβολικός. Μολονότι τινὰ ἐκ τῶν σημερινῶν Κρατῶν δύνανται, ὡς πρὸς τὴν ἑκτασιν, νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, διάφοροι ὁμως κλιματολογικοὶ καὶ φυσικοὶ λόγοι, καὶ ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῶν διαφόρων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἣτις διήρει αὐτὰ εἰς πλῆθος Κρατῶν διεπομένων ὑπὸ διαφόρων ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, καθίστων τὴν τε φυσικὴν καὶ τὴν βιομηχανικὴν παραγωγὴν τῶν ἀρχαίων, πολὺ ποικιλωτέραν τῆς παραγωγῆς οἰουδήποτε ἐκ τῶν σημερινῶν Κρατῶν, καὶ παρῆχον εἰς τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ζωὴν καὶ τροφήν ἀνωτέραν ἐκείνης, ἣν ἤθελεν εὖρει τὸ ἐμπόριον ἐνὸς ἐκ τῶν Κρατῶν τούτων, ἐὰν ὑποθέσωμεν αὐτὸ ἀ-

ποχωριζόμενον καὶ ἀπομονούμενον τοῦ ἐμπορίου τῶν ἄλλων.

Αἱ γνώσεις τῶν ἀρχαίων ἐπὶ πολλῶν ἀντικειμένων δὲν ἐφθασαν εἰς τὴν τελειότητα εἰς τὴν προηχθήσαν σήμερον, καὶ ἕνεκα τῆς περιορισμένης ἐκτάσεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ διότι οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ πλάσωσιν ὅ,τι εὖρον ἑτοιμον οἱ νεώτεροι, οἱ ὁποῖοι βοηθούμενοι ἐκ τῶν γνώσεων καὶ τῆς πείρας τοῦ παραλθόντος ἐβάδισαν εἰς τὰ πρόσω. Τὰ μῆσα τῆς συγκοινωνίας π. χ. δὲν ἠδύναντο νὰ προαχθῶσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὅσον σήμερον, διότι πολλὰς φυσικὰς δυνάμεις δὲν εἶχεν ἀκόμη εὑρεῖ καὶ ὑποτάξει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, καὶ διότι ἡ μικρότης καὶ τὸ συμπαγὲς τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου δὲν ἐγέννα τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, ἧτις παρήχθη μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀπειράντων ὠκεανῶν καὶ τῶν ἐκτεταμένων χωρῶν, τῶν ὁποίων ὁ σύνδεσμος ἐπέβαλε τὴν ἐφεύρεσιν τελειοτέρων μέσων μεταφορᾶς. Διάφορα δὲ ἀντικείμενα χρησιμεύοντα σήμερον εἰς τὴν θεραπείαν καθημερινῶν ἀναγκῶν ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς ἀρχαίους, ὡς παραγόμενα εἰς χώρας, τὰς ὁποίας οὗτοι δὲν ἐγνώριζον.

Τὰ διάφορα ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἤκμασαν τότε δὲν συνεργάσθησαν συναλλήλως ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, οὔτε ἕκαστον ἐξ αὐτῶν εἰργάσθη ἰδιαιτέρως ὑπὲρ αὐτῆς. Τὸ ἐγωϊστικὸν δὲ καὶ ἀποκλειστικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς ἐμπόδισε πολὺ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐξαιρέσιν τοῦ πνεύματος τούτου ἀπαντῶμεν μόνον παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει, τὸ ὁποῖον μο-

λονότι δὲν ἠδυνήθη ν' ἀπαλλαχθῆ ὅλως τῶν ἐπικρατουσῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀποκλειστικῶν ἰδεῶν, καὶ θεώρει βάρβαρον πάντα μὴ Ἑλληνα, οὐχ ἥττον ὁμοῦς πρῶτον ἐνόησε καὶ ἐπραγματοποίησε τὸν προοδευτικὸν καὶ ἐκπολιτευτικὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀναπτύχθην αὐτὸ καὶ συντελέσαν εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν ἄλλων ἔθνων.

Ὅλοι ὁμοῦς αἱ ἐλλείψεις αὐταὶ τῶν ἀρχαίων δὲν ἐμπόδισαν τὸ ἐμπόριον αὐτῶν νὰ φθάσῃ εἰς ἀνάπτυξιν μὴ ὑπολειπομένην ἐκείνης, ἧς ἔτυχον παρ' αὐτοῖς καὶ αἱ ἄλλαι ἀνθρώπιναι γνώσεις. Τὰ δὲ ἔθνη τὰ ὁποῖα προηχθήσαν πλείοτερον τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἰσὶ κυρίως τὰ ἐμπορικὰ, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατέχουσι τὴν πρώτην θέσιν οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Φοῖνικες καὶ οἱ Ἕλληνες, οἵτινες ἀσχοληθέντες συστηματικῶς εἰς τὸ ἐμπόριον ἀπέκτησαν δι' αὐτοῦ τὰ ἀναγκαιότερα μέσα τῆς προόδου αὐτῶν. Ἐν ὁμοῦς ἐκ τῶν ἔθνων τούτων, τὸ Ἑλληνικόν, ἐνόησεν ἰδίως καὶ ἀνέπτυξε τὸν ὑψηλὸν καὶ ἐκπολιτευτικὸν σκοπὸν τοῦ ἐμπορίου, τὸν ὁποῖον καὶ τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἀναγνωρίσαντα σήμερον καθιστῶσιν ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ τὴν βάσιν καὶ τὸν ὁδηγὸν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν.

Ἡ Βαβυλὼν, ἕνεκα τῆς εὐφορίας τῆς χώρας αὐτῆς, τῆς βιομηχανίας τῆς, καὶ ἰδίως ἕνεκα τῆς καταλλήλου θέσεώς τῆς, ἀνεδείχθη ἡ πρώτη ἐμπορικὴ καὶ πλουσία χώρα τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ πλοῦτος αὐτῆς εἶναι τι μυθῶδες καὶ σήμερον ὡσαύτως, ὅτε οὗτος εἶναι πολὺ ἀνώτερος τοῦ τῆς ἀρχαιότητος. Τὸν πλοῦτόν τῆς δὲ

τούτον ἡ Βαβυλῶν ὀφείλει κυρίως εἰς τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποιον ἐνήργει πρὸς ἀνατολὰς μὲν μετὰ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῶν διαφόρων ἄλλων ἀσιατικῶν χωρῶν, πρὸς δυσμὰς δὲ μετὰ τῶν Φοινίκων, οἵτινες μετέφερον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῆς εἰς τὰ δυτικώτερα μέρη τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ὁ πλοῦτος ὁμοίως καὶ τὸ μεγαλεῖον, τὰ ὅποια παρείχεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα τὸ ἐμπόριον ἀντὶ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐχρησίμευσαν δυστυχῶς εἰς τὰς ἐφημέρους ἀπολαύσεις τῶν κατοίκων αὐτῆς. Καὶ προήχθησαν μὲν ἐν Βαβυλῶνι διάφοροι γνώσεις καὶ ἐπιστήμαι, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἐν γένει τοῦ ἔθνους δὲν εὑρισκεν ἐν αὐταῖς ἡδονήν, καὶ ἐπιζητεῖ αὐτὰς εἰς τὸν χεῖμαρρον τῶν ὀργίων του. Ἡ δὲ κληρονομία, τὴν ὅποιαν ἀφῆκεν ἡ Βαβυλῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα εἶναι τὰ ἐρείπια ἐνὸς πύργου, οὗ ἡ κορυφή διασχίζει τὰ νέφη, καὶ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου βρυχῶνται οἱ λέοντες καὶ αἱ τίγρεις.

Οἱ Φοίνικες, ἔθνος δραστήριον καὶ ἐνεργητικόν, κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσι τὴν στενὴν ταινίαν γῆς, ἣν κατέκουν, τὸν μεταξὺ Ἀσίας Ἀφρικῆς καὶ Εὐρώπης σύνδεσμον, καὶ ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἐμπορίου ὅλης τῆς Μεσογείου θαλάσσης, πρὶν ἢ τὸ Ἕλλην. ἔθνος ἀρχίσῃ τὸ γάδιον αὐτοῦ. Τὸ Φοινικικόν ἔθνος εἶναι ἡ προσωποποίησις τῆς ἰσχύος τοῦ ἐμπορίου, διότι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐπλούτισεν, ἀνεπτύχθη, ἐδοξάσθη καὶ ἐξέτεινε τὰς κτήσεις αὐτοῦ, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπέκεινα τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου· ἀλλὰ παραγνωρίσαν καὶ αὐτὸ τὸν ἐκπολιτευ-

τικόν προορισμὸν τοῦ ἐμπορίου καὶ περιορισθὲν εἰς τὸν ἰδιοτελεῖ καὶ ὑλικὸν αὐτοῦ σκοπὸν, ἐγένετο πρόξενον βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀντὶ νὰ διαδώσῃ εἰς αὐτὴν τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀπέκτα διὰ τοῦ ἐμπορίου, διέδιδεν ἑτέρας ψευδεῖς, αἰτινες ἐμπόδιζον καὶ τοὺς ἄλλους ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων τούτων. Ἀντὶ δὲ νὰ προσκαλέσῃ καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη, ὅπως συμμεθεξῶσι τῆς εὐδαιμονίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του, προσεπάθει παντὶ σθένει νὰ κρατῇ αὐτὰ μακρὰν τῶν μερῶν, ὅθεν ἠδύναντο ταῦτα νὰ ὠφεληθῶσι, καὶ ἐζήτηε νὰ καταστήσῃ τὸ ἐμπόριον μονοπωλεῖον, ἐξ οὗ ταῦτα ἤθελον ἐξαρτῆσθαι διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν των. Ἡ κληρονομία ὁμοίως ἦν οἱ Φοίνικες ἀφῆκαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐστὶ κατὰ τι πλουσιωτέρα ἐκείνης, ἣν ἀφῆκαν εἰς αὐτὴν οἱ Βαβυλώνιοι, διότι παρ' αὐτῶν οἱ Ἕλληνες παρέλαβον τὰ στοιχεῖα τῆς γραφῆς.

Περίεργος εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο τούτων ἔθνων, τὰ ὅποια κατοικοῦντα ἐπὶ τῆς αὐτῆς σχεδὸν χώρας καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ σχεδὸν κλίμα, κατώρθωσαν διὰ τοῦ ἐμπορίου των ν' ἀναδειχθῶσι τὰ πρῶτα ἔθνη τῆς ἀπομειμακρυσμένης ἀρχαιότητος.

Οἱ μὲν Βαβυλώνιοι ἐπροσωποποίησαν τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν παραλυσίαν, οἱ δὲ Φοίνικες ἀπ' ἐναντίας τὴν ἰδιοτελείαν καὶ ἀποκλειστικότητα. Τὸ κυριώτερον δὲ χαρακτηριστικὸν ἀμφοτέρων ἐστὶν ἡ ἐλλειψίς κοσμοπολιτικοῦ πνεύματος, ἐνεκα τῆς ὁποίας μὴ ἐργασθέντες ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συνδε-

θῶσι καὶ συνυπάρξωσι μετ' αὐτῆς, καὶ ἤθελον ἴσως παραδώσει εἰς λήθην καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν, ἂν ἕτερον ἔθνος τὸ Ἑλληνικόν, δὲν μετεβίβαζεν αὐτὸ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Τὸ Ἑλληνικόν ἔθνος ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως ἐν τῷ κόσμῳ ἐκπληροῦν κοσμοπολιτικὸν σκοπὸν, ἐννόησε καὶ ἐπραγματοποίησε τὸν ἐκπολιτευτικὸν σκοπὸν τοῦ ἐμπορίου.

Ἡ χώρα, ἣν κατῴκει τὸ Ἑλληνικόν ἔθνος, ἔνεκα τῶν φυσικῶν αὐτῆς προσόντων, πρόωρα ὤθησεν αὐτὸ εἰς τὸ ἐμπόριον· τὸ πλῆθος τῶν λιμένων τῆς καὶ ἡ γειτονία αὐτῆς μετὰ τὰς πλουσιωτέρας χώρας τῆς ἀρχαιότητος, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐχώριζεν αὐτὴν θάλασσα βρύθουσα νήσων, παρέσχεν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν εὐκολίαν τῆς συγκοινωνίας καὶ δι' ἀτελεστάτων ναυτικῶν μέσων. Βοηθούμενοι δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων

τῆς χώρας τῶν, διὰ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ καὶ ἐφευρετικοῦ αὐτῶν πνεύματος, ἀνέπτυξαν τὸ ἐμπόριον τῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ ζωηρότης, ἣν εἶχεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔστι μοναδικὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν.

Ὁ χαρακτῆρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου διαφέρει ὅλως τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐμπορίου τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος· Ἡ βᾶσις καὶ ὁ κανὼν αὐτοῦ εἰσὶν ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ πρόοδος καὶ οὐχὶ ἡ ἰδιοτέλεια καὶ αἱ ὑλικαὶ ἀπολαύσεις. Οἱ Ἑλληνας ἐκτείναντες τὸ ἐμπόριον τῶν καὶ τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν κατακτήσεις ἐπὶ μεγάλου μέρους τοῦ ἀρχαίου κόσμου, δὲν ἐπεζήτησαν τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν πλοῦτον, ὅπως παραδοθῶσιν εἰς τὰς ἡδονὰς ὡς οἱ Βαβυλώνιοι, οὔτε ὅπως θησαυρίσωσιν ὡς οἱ Φοίνικες, ἀλλ' ὅπως ἀναπτυχθῶσι διανοητικῶς καὶ ὑλικῶς καὶ ὀδηγήσωσι τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις, αἱ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας τῶν κυρίως πλουτίσασαι, παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὸ θέαμα τῆς ὑψίτης διανοητικῆς καὶ ὑλικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ ζωὴ καὶ κίνησις, αἱ ὁποῖαι παρῆχον εἰς τὰς πόλεις ταύτας μεγάλα πλοῦτη, ἐχορήγουν συγχρόνως τὰ μέσα καὶ τὴν ὄθησιν εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ πρόοδον ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Εἰς τὰς πόλεις ταύτας ἐτελειοποιήθη ἡ κοινωνικὴ καὶ ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ παρήχθησαν οἱ διάφοροι πολιτικοὶ θεσμοί. Αἱ δὲ ἐπιστῆμαι οὐ μόνον αἱ θεωρητικαί, ἀλλὰ καὶ αἱ πρακτικαί, ἐξ ὧν αἱ πλειότεραι, ὡς αἱ φυσικομαθηματικαὶ καὶ ἡ γεωγραφία,

συνδέονται άμέσως με τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ χρησιμεύουσιν εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τελειοποίησιν αὐτῶν, ἐκαλλιεργήθησαν ἐν αὐταῖς καὶ προήχθησαν εἰς ὑψιστον βαθμὸν ἀναπτύξεως παραγαγοῦσαι τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα προϊόντα τῆς Ἑλλην. μεγαλοφυΐας, τὰ ὁποῖα ἐθαύμασε καὶ θαυμάζει ὁλόκληρος ὁ κόσμος. Οἱ Ἕλληνες δὲ ἐμπορευόμενοι μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν δὲν ἐζήτουν νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν ἢ ὑποτάξωσιν αὐτά, ἀλλ' εἰλικυον πρὸς ἑαυτοὺς τὴν ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην αὐτῶν, παρέχοντες διττὴν ὠφέλειαν, τὴν ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων αὐτῶν καὶ τὴν ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν γνώσεων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των. Τὸ Ἑλληνικὸν δὲ ἐμπόριον ἐξημερῶσαν πολλὰ ἐκ τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, παρέσχεν εἰς αὐτὰ τὰ διάφορα μέσα τῆς διανοητικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως καὶ τὰς διαφοροὺς γνώσεις καὶ ἀντικείμενα, δι' ὧν προήχθησαν ἢ βιομηχανία των, ἢ γεωργία των καὶ ἡ ὑλικὴ αὐτῶν εὐημερία.

Οἱ Μασσαλιῶται Ἕλληνες π. χ. οὐ μόνον τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ διαφοροὺς τέχνας εἰσήγαγον ἐν Γαλατία, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀμπελοφυτεῖαν καὶ ἐλαιοφυτεῖαν, αἰτίνες εἰσι καὶ μέχρι σήμερον ἐν ἐκ τῶν παραγωγικωτέρων μέσων τοῦ πλοῦτου εἰς τὰ μέρη ταῦτα, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, δι' ὧν οἱ Δρυῖδες καὶ λοιποὶ Γαλάται ἐγραφοῦν τὴν γλῶσσάν των.

Ζωηρὰ ἀπόδειξις τοῦ ἐκπολιτευτικοῦ καὶ ὑψηλοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς

δι' οὗ οἱ Ἕλληνες ἐπροσωποποίησαν αὐτό, ὁ Ἑρμῆς, ὅστις ἐστὶ συγχρόνως καὶ ἡ προσωποποίησις τῶν γραμμάτων, καλούμενος κερδῶς καὶ λόγιος. Ἡ σύγκρισις τοῦ Ἑρμοῦ πρὸς τὸν ῥοπαλοφόρον Ἡρακλῆν, δι' οὗ οἱ Φοίνικες ἐπροσωποποίησαν τὸ ἐμπόριον καὶ πρὸς τὴν παραλελυμένην Μήλιτταν τῶν Βαβυλωνίων δεικνύει σαφῶς τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν, ἐν οἷς Ἕλληνες ἀπέδιδον εἰς τὸ ἐμπόριον. Τὰ γράμματα καὶ ὁ πολιτισμὸς ἦσαν οἱ σύντροφοι αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτῶν τοῦτο συνυπῆρχε, διεδίδοτο καὶ ἀνεπτύσσετο· δὲν ἦτο δὲ μόνον ἀνταλλαγὴ πραγμάτων ἀλλὰ καὶ ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν, διαδίδον τὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τῶν ὑλικῶν ὡσαύτως προϊόντων αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ, ὡς τὰ βιβλία καὶ τὰ ἔργα τῶν ὠραίων τεχνῶν χρησιμεύοντα εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀρύονται τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἐκ τῶν ἰδεῶν τὰς ὁποίας παριστῶσι.

Τὸ Ἑλληνικὸν δὲ ἔθνος ἤκμασε κυρίως καὶ ὑλικῶς καὶ διανοητικῶς ὅτε ἤκμαζε καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δὲν ἦτο πολιτισμὸς ἀποκλειστικῶς θεωρητικὸς, στολιζόμενος μὲ τὸ σελαγιζόν ἐνδυμα τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποκοιμώμενος ἐν τῇ ὑπερήφανῳ ἀδρανεῖα τῆς θεωρίας, ἀλλ' ἦτο ἐξ ἐναντίας ἐνεργητικὸς καὶ θετικὸς βασιζόμενος ἐπὶ τῆς ἐνεργείας καὶ ὠθῶν τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν δραστηριότητα· ἐσφαλμένως δὲ τινες ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ πολλοὶ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς θέλουσι ν' ἀφαιρέσωσι τὸν ἐμπορικὸν

καὶ θετικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων, ἐπιρροῆαζόμενοι εἴτε ὑπὸ μερικῶν γεγονότων καὶ παραδειγμάτων, εἴτε ὑπὸ θεωρητικῶν ἰδεῶν ὑψηλῶν μὲν, ἀλλ' ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδεικνυομένων ὡς μὴ ἔχουσῶν πρακτικὴν ὑπόστασιν. Ὅτι δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὀφείλει κυρίως τὴν ἀκμὴν καὶ εὐδαιμονίαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς μετ' αὐτοῦ συνδεομένας εἰρηνικὰς τέχνας, θέλομεν προσπαθῆσαι ν' ἀποδείξωμεν ἐξετάζοντες ἐν συντόμῳ τὴν ἱστορικὴν πορείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Πρὶν ὁμῶς εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν ταύτην, ἃς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ εἰπῶμεν ὀλίγα τινὰ περὶ διαφόρων ζητημάτων ἀμέσως συνδεομένων μὲ τὸ ἐμπόριον, καὶ τὰ ὅποια ἀναπτυχθέντα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀποτελοῦσι μέρος τῆς πλουσίας κληρονομίας, ἣν οὗτοι ἀφῆκαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἀποδεικνύουσι συγχρόνως τὸν ὑψηλὸν καὶ ἐκπολιτευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου.

Ἡ βιομηχανία τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ πολλῶν ἀντικειμένων ἐφθασεν εἰς βαθμὸν τελειοποιήσεως εἰς ὃν καὶ τὰ τοσοῦτω προοδεύσαντα Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη δὲν ἠδυνήθησαν ἀκόμη νὰ φθάσωσι. Τοιαῦτά εἰσι τὰ προϊόντα τῶν ὠραίων τεχνῶν. Τὰ μαρμάρινα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, ὡς καὶ τὰ ἐκ μετάλλου διάφορα ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἐλκύουσι τὸν θαυμασμὸν ὄλων τῶν ἐθνῶν. Ἐὰν δὲ τὰ ἀτελῆ καὶ ἠκρωτηριασμένα ταῦτα λείψανα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων εἰσὶ πολὺ ἀνώτερα τῶν ἔργων τῆς νεωτέρας τέχνης, τί ἄρα γε ἦσαν τὰ ἀρι-

στουργήματα ἐκεῖνα τῶν ὠραίων τεχνῶν, τὰ ὅποια ἐθαύμαζον οἱ ἀρχαῖοι καὶ τῶν ὁποίων ὁ χρόνος δὲν ἐφθασθη; Τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς τῶν ἀρχαίων δὲν ἐφθασαν μέχρις ἡμῶν, διότι ἡ ὕλη ἐφ' ἣς ταῦτα κατασκευάζοντο οὕσα ἀσθενεστέρα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξη εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χρόνου. Ἐὰν ὁμῶς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς σωζόμενας περιγραφὰς διαφόρων εἰκόνων, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν τοσοῦτω προοδεύσαντα ζωγραφικὴν τῶν νεωτέρων, ὡς προαχθεῖσαν εἰς βαθμὸν ἀνώτερον ἐκείνου εἰς ὃν αὐτὴ εἶχε φθάσει ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὅτε τὰ πτηνὰ ἀπατῶμενα ἤρχοντο νὰ φάγῃσι τὰς ὑπὸ τοῦ Ζεῦξιδος ζωγραφισθείσας σταφυλάς, ὁ δὲ Ζεῦξις ἠπατᾶτο ὡσαύτως ἐρχόμενος ν' ἀνοίξῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Παρασίου ζωγραφισθὲν παραπέτασμα. (*)

Ἡ πρόοδος δὲ τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ ἔργα τῶν ὠραίων τεχνῶν· καὶ αἱ λοιπαὶ τέχναι ἐκαλλιεργοῦντο καὶ ἐπροόδευον ἐν Ἑλλάδι· ἂν δὲ αὐταὶ ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις δὲν προήχθησαν ὅσον καὶ σήμερον, ἐφθασαν ὁμῶς εἰς ἀνώτερον βαθμὸν ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐποψίν· τὰ δὲ προϊόντα αὐτῶν ὑπερτεροῦσι καλλιτεχνικῶς τῶν ἔργων τῆς σημερινῆς βιομηχανίας, καθότι φέρουσιν ἐντετυπωμένην τὴν

(*) Εἰς τὴν πρόοδον ταύτην τῶν ὠραίων τεχνῶν συνετέλεσεν ὡσαύτως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία, χάριν τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ἐξανθρωπίζοντες τοὺς θεοὺς, ἢ μᾶλλον θέλοντες νὰ δώσωσι σχῆμα ἀνθρώπινον εἰς ἰδέας ὑψηλὰς καὶ ὠραίας, ὑπὸ τοῦ ὕψους αὐτοῦ καὶ τῆς ὠραιότητος τῶν ἰδεῶν τῶν ἐμπνεσόμενοι, ἐτελειοποιοῦν τὴν μορφήν, ἣν ἔδιδον εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν.

ιδεάν του καλού, ήτις, ούσα έμφυτος εις τους Έλληνας, ένεχαράσσετο παρ' αυτών και εις τα κοινότερα αντικείμενα της κοινής χρήσεως. Ούτως, ώστε ο Montesquieu όμιλών περι του μεγαλείου των Έλλήνων λέγει ότι «le goût et les arts (sont) portés à un point que de croire les surpasser sera toujours ne les pas connaître (espr. des lois livr. XXI, chap. VII).

Και υπό πᾶσαν ἄλλην έποψιν αἱ τέχναι άνεπτύχθησαν έν Έλλάδι άρχούτως, όπως δια των έργων αυτών παρέξωσι τα άναγκαία μέσα εις την επέκτασιν του Έλληνικού έμπορίου του όποιου ή ζωηρά κινήσις όφείλεται κατά μέγα μέρος εις τα προϊόντα της Έλληνικής βιομηχανίας.

Άδίκως δέ νομίζω κατηγοροῦσι πολλοί τους Έλληνας ως μη άσχοληθέντας εις τας βιομηχανικάς τέχνας, και ως έγκαταλείψαντας αυτάς εις τους δούλους. Οἱ δούλοι παρὰ τοῖς άρχαίοις Έλλησι δέν ήσαν ως οἱ σημερινοί δούλοι, οἵτινες εις τα μέρη όπου άκόμη επικρατεῖ ή δουλεία οὔδέν κέκτηνται εκ των δικαιωμάτων τα όποια άνήκουσιν εις τον άνθρωπον. Η κοινωνική κατάστασις των δούλων, και τα άστυκά δικαιώματα, τα όποια έχαιρον οὔτοι εις τας έμπορικάς τας και μάλλον αναπτυχθείσας Έλληνικάς πόλεις, εισί τοσοῦτον άνώτερα της καταστάσεως και των δικαιωμάτων των σημερινών δούλων, ώστε δυνάμεθα νά θεωρήσωμεν αυτους, ως αποτελοῦντας μίαν τάξιν της κοινωνίας όμοίαν εκείνης, ήν κατέχει ο κατώτερος λαός εις πολλά άκμάζοντα νῦν έθνη· τους δέ έλευθέρους πολίτας, χαίρον-

τας τα πλείστα των πολιτικῶν δικαιωμάτων, ως άριστοκρατίαν όμοίαν εκείνης, ήν βλέπομεν έν μέρει υπάρχουσαν άκόμη και σήμεραν εις τινα εκ των βιομηχανικωτέρων και έμπορικωτέρων έθνῶν της έποχής μας, χωρίς τουτο νά τοῖς άφαιρῆ τον βιομηχανικόν και έμπορικόν αυτών χαρακτήρα. Και ή άριστοκρατική δέ αυτη τάξις των Έλλήνων δέν περιεφρόνει τας βιομηχανικάς τέχνας, άλλ' εκαλλιέργει και προήγαγεν αυτάς· πολλοί δέ μεγάλοι άνδρες, ήσχολήθησαν εις τό έμπόριον και την βιομηχανίαν. Αν δέ ή άριστοκρατία αυτη ήρέσκετο άσχολουμένη εις την καλλιέργειαν ύψηλοτέρων ιδεών, τουτο οὔ μόνον δέν άφαιρεί τον έμπορικόν και βιομηχανικόν χαρακτήρα των άρχαίων Έλλήνων, άλλ' απεναντίας άποτελεῖ την κορωνίδα αυτου, συντελοῦν εις την εκπλήρωσιν των άνωτέρων σκοπῶν του έμπορίου και της βιομηχανίας, δια της ένασχολήσεως εις ύψηλότερα αντικείμενα της τάξεως εκείνης, εις ήν παρείχε τα μέσα άνέτου ζωής.

Η Γεωργία, ήτις έστίν ώσαύτως μία εκ των σημαντικωτέρων πηγῶν, εξ ὧν τό έμπόριον άρύεται τα μέσα της ύπάρξεως και προόδου αυτου, άνεπτύχθη και ετελειοποιήθη έν Έλλάδι παρ' όλων έν γενεί των Έλληνικῶν φυλῶν. Αἱ γαῖαι τόσον της κυρίως Έλλάδος, ως και των λοιπῶν χωρῶν, ἄς κατόκησε τό Έλληνικόν έθνος, εκαλλιεργήθησαν κατά την έποχήν καθ' ήν αυτό ήκμαζε πλειότερον και τελειότερον ή εις πᾶσαν ἄλλην έποχήν. Τό Έλληνικόν δέ έθνος όφείλον τό μεγαλείτερον μέρος του πλούτου και της αναπτύξεως αυτου εις τό

ἐμπόριον καὶ τὴν κυρίως βιομηχανίαν, ὀφείλει οὐχ ἥττον μέρος τούτων καὶ εἰς τὴν γεωργίαν, ἧτις εἰς πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἰδίως τὰς Δωρικὰς ἦτο τὸ κυριώτερον ὄργανον τῆς εὐημερίας αὐτῶν. Ἡ γεωργία δὲ ἐκτὸς τῶν συνήθων προϊόντων, ἅτινα ἐχρησίμευον εἰς τὴν θεραπείαν τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ διατήρουν ζωηρὸν τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἐμπόριον, παρῆγεν ὡσαύτως πολλὰ ἀντικείμενα περὶζήτητα εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον, τὰ ὅποια ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ πρόοδον τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐκτεταμένου ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων, ὡς π. χ. τὰ σῦκα τῆς Ἀττικῆς καὶ τὰ κυδώνια τῆς Κορίνθου.

Ἄν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ὡς κύριον ὁδηγὸν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν τὴν ἐμπορικὴν πολιτικὴν, ἧτις σήμερον τείνει ὅπως κατασταθῆ ἡ βᾶσις τῆς πολιτικῆς τῶν ἔθνων, οὐχ ἦττον ὁμως οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἐμπορίου ἦν ἐν ἐκ τῶν σπουδαιότερων μελημάτων τῶν πλείστων Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ ἐμπορικὴ ὁμως πολιτικὴ τῶν Ἑλλήνων κατ' οὐδὲν μετείχε τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς ἀποκλειστικότητος, ἧτις ἦτο ἡ βᾶσις τῆς πολιτικῆς τῶν Φοινίκων. Οἱ Ἕλληνες ἐξ ἐναντίας τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου τῶν ἐβᾶσιζον ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἦσαν προσιταὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια ἐρχόμενα εἰς αὐτὰς ἐτύγγαλλον πάσης προστασίας καὶ ἐπρομηθεύοντο οὐ μόνον τὰ ὑλικὰ προϊόντα τῶν τεχνῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς γνώσεις τὰς ὁποίας ἀνέπτυσσον αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιστῆμαι. Αὐτοὶ δὲ

οἱ Ἕλληνες, ἐκτείνοντες τὰς κτήσεις καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῶν, δὲν ἐπραττον τοῦτο, οὔτε διὰ τοῦ δόλου, οὔτε διὰ τῆς σπάθης, ἀλλὰ διὰ τῆς πειθοῦς, διὰ τῆς ἀνωτέρας αὐτῶν διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ διὰ τοῦ ἀνεκτικοῦ καὶ ἐκπολιτευτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐμπορίου τῶν, ἅτινα κατέστησαν τὰς ἀποικίας αὐτῶν τὰ ἐμπορικὰ κέντρα τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἰς ἃ συνέβρεον τὰ διάφορα ἔθνη. Τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς πολιτικῆς αὐτῶν, δὲν προετίθετο οὔτε τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν τῆς χώρας, ὡς τὸ τῶν Ῥωμαίων, οὔτε τὴν ἀπλὴν καὶ ξηρὰν ἐκμετάλλευσιν αὐτῆς, ὡς τὸ τῶν Φοινίκων, οὔτε τὴν σύστασιν προνομιούχων καὶ ἀποκλειστικῶν καταστημάτων ὑπαρχόντων χάριν τῆς Μητροπόλεως καὶ πιεζόντων αὐτήν, ὡς τὸ πρό τινων ἐτῶν ἰσχύον ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλ' εἶχε σκοπὸν, ὡς καὶ τὸ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παραδεχθὲν ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ἀποικιακὸν σύστημα, τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μητροπόλεως, καὶ τὴν ἐκ τῆς διαδόσεως ταύτης προερχομένην πρόοδον τῆς δόξης καὶ εὐτυχίας αὐτῆς.

Οἱ Ἕλληνες ἐκτὸς τινων περιορισμῶν, τοὺς ὁποίους σπουδαῖοι πολιτικοὶ ἢ κοινωνικοὶ λόγοι, ἐνίστε δὲ καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἐμπορίου ἀπαιτοῦσι, παρεδέχοντο ὡς βᾶσιν τῆς προόδου αὐτοῦ, τὴν ἀρχὴν τῆς πλήρους ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν τὰ μᾶλλον πεπολιτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης μόλις ἀνεγνώρισαν σήμερον. Τὰ τελωνεῖα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μὴ ἔχοντα τὸν προστατευτικὸν χα-

ρακτήρα, τὸν ὁποῖον διατηροῦσιν ἀκόμη παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, δὲν εἶχον καὶ τὰς αὐστηράς διατυπώσεις, αἵτινες δεσμεύουσι τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τοῦ ἐμπορίου, καὶ δὲν ἐγένοντο ὄργανον ὑποστηρίξεως παρασίτων τινῶν βιομηχανιῶν. Οἱ Ἕλληνες ἀνεγνώριζον πληρέστερα καὶ ὑπεστήριζον τὴν ζωτικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἥτις ἐστὶν ἡ εὐκολία ἢ παρέχουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅπως προμηθεύηται δι' ὀλιγωτέρας δαπάνης τὰ ἀναγκαζοῦντα εἰς αὐτὸν πράγματα πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν του. Οἱ ἀστυνομικοὶ δὲ περιορισμοὶ, οἱ κανονισμοὶ τῶν συντεχνιῶν καὶ ἄλλαι τοιαῦται διατάξεις, αἵτινές εἰσι τοσαῦτα ἐμπόδια εἰς τὴν εὐκολίαν ταύτην, μὴ παρέχουσαι πολλάκις οὐδεμίαν ὠφέλειαν εἰς τὴν κοινωνίαν, σχετικῶς πρὸς τὴν βλάβην, ἣν προξενοῦσιν εἰς αὐτήν, ἢ ἦσαν ὅλως ἄγνωστοι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἢ ἐστεροῦντο παρ' αὐτοῖς τῆς λεπτολόγου ἀναπτύξεως, ἣν ἔλαβον παρὰ διαφοροῖς ἄλλοις ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις ἔθνεσι.

Τὸ φορολογικὸν δὲ σύστημα τῶν Ἑλλήνων βασιζόμενον ἐπὶ τῶν ἐκουσίῳ συνδρομῶν διὰ τὴν θεραπείαν τῶν σπουδαίων καὶ ἐκτάκτων ἀναγκῶν τῆς πόλεως, ἦτο διὰ τὸ ἐμπόριον εὐτύχημα, τὸ ὁποῖον ἀντισταθμίζει ἐν μέρει τὴν εὐτυχιάν τῶν σημερινῶν μέσων τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ. Ὁ φόρος ἐστὶν ὁ σκώληξ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ὅστις ἀφαιρῶν ἐν μέρος τῶν παραγωγικῶν μέσων τοῦ ἔθνους, φονεύει πολλάκις ἀνεπαισθήτως τὴν παραγωγὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ βᾶσις τῆς προόδου αὐτοῦ. Οἱ φόροι τοὺς ὁποίους ἐπέβαλλον αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις, ὄν-

τες σχετικῶς ἀσήμαντοι, δὲν ὑπέρουσαν τὴν παραγωγικὴν ἐργασίαν τῶν κολοσσιαίων ποσῶν, ἅτινα ἢ φορολογία λαμβάνει παρ' αὐτῶν σήμερον. Τὰ ποσὰ δὲ ταῦτα, ἀντὶ νὰ καταναλωθῶσιν ἀγόνως, ἔμμενον διεσκορπισμένα εἰς μικροτάτας ποσότητες εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτείας, καὶ καταναλισκόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον παραγωγικῶς, ἐχρησίμευον εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ πλοῦτου καὶ τὴν πρόοδον τῆς γενικῆς εὐτυχίας, ὡς οἱ σπειρόμενοι κόκκοι σίτου χρησιμεύουσιν εἰς τὴν ἐπ' ἄπειρον πολλαπλασίασιν αὐτοῦ.

Τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας ἀνεπτύχθησαν ὡσαύτως ἐν Ἑλλάδι πλείοτερον ἢ εἰς πᾶν ἄλλο ἔθνος τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ ναυτιλία παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἔφθασε ταχέως εἰς σημαντικὴν ἀνάπτυξιν καὶ εἰς αὐτὴν ὀφείλουσι πολλάι Ἑλληνικαὶ πόλεις τὴν εὐημερίαν των καὶ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου των. Αἱ δὲ ὁδοὶ ἔχουσαι παρ' αὐτοῖς ὅλως ἐμπορικὸν καὶ κοινωνικὸν σκοπὸν, ἦσαν ὡσαύτως ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας φροντίδος καὶ σκέψεως τῶν διαφορῶν Ἑλληνικῶν πόλεων.

Ὡς δὲ εἰς τὰς θεωρητικὰς ἐπιστήμας οὕτω καὶ εἰς τὰς πρακτικὰς, οἱ Ἕλληνες προσπαθήσαντες νὰ καθυποβάλλωσι τὰ διάφορα φαινόμενα εἰς γενικὰς ἀρχὰς, ἐσυστηματοποίησαν ὡσαύτως καὶ τὰς διαφοροῦς τραπεζητικὰς ἰδέας, ὧν πρῶτοι ἐνόησαν τὴν σημαντικότητα διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐν γένει ζωὴν. Παρὰ πλείστοις ἀρχαίοις ἔθνεσιν ἀπαντῶμεν τὴν ὑπαρξίν πολυτίμων μετάλλων καὶ ἄλλων πραγμάτων ἐχόντων πῶς νομισματικὴν κυκλοφορίαν. Οἱ Ἕλληνες ὁμῶς

εἰσὶν οἱ πρῶτοι, οἵτινες ἐσυστηματοποίησαν τὴν ἰδέαν τοῦ νομίσματος τελειοποιήσαντες τὴν κατασκευὴν καὶ διαίρεσιν αὐτοῦ. Τὰ Ἑλληνικὰ δὲ νομίσματα καὶ ἔνεκα τῆς ἐκτάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐμπορίου καὶ ἔνεκα τῆς τελειοτέρας αὐτῶν κατασκευῆς εἰσὶ τὰ μόνα ἄτινα ἔτυχον γενικῆς παραδοχῆς παρ' ὄλων τῶν ἀρχαίων ἔθνων. Ἡ ἰδέα αὕτη τῆς παγιώσεως καὶ τελειοποιήσεως τῆς νομισματικῆς ἢ πιστωτικῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, ἣτις φαίνεται ἡμῖν τοσοῦτον ἀπλή, ἐστὶ σημαντική τις ἐφεύρεσις τῆς ἀρχαιότητος, καὶ συνετέλεσε λίαν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὰς μεγάλας εὐκολίας, ἃς τινὰς παρεῖχεν ἐν ταῖς ἀνταλλαγαῖς.

Συστήματοποίησαντες δ' ἅπαξ τὴν ἰδέαν τοῦ νομίσματος οἱ Ἕλληνες δὲν περιορίσθησαν μέχρις αὐτῆς, ἀλλὰ προέβησαν καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπομένων αὐτῇ διαφορῶν πιστωτικῶν καὶ τραπεζητικῶν ιδεῶν. Τὰ τραπεζητικὰ καταστήματα, τὰ ὅποια ἀπαντῶμεν εἰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις, εἴλκυσαν πρὸς ἑαυτὰ καὶ ἐχρησιμοποίησαν δανείζοντα εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν πολλὰ ἐκ τῶν ποσῶν, ἃτινα ἀνήκοντα εἰς κεφαλαιούχους ἢ προσερχόμενα ἐκ τῆς οἰκονομίας τοῦ λαοῦ, κατετίθεντο ἀνέκαθεν εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἔμμενον ἐν αὐτοῖς ἄγωνα καὶ ἄχρηστα διὰ τὴν κοινωνίαν. Τὰ τραπεζητικὰ δὲ καταστήματα διαφορῶν πόλεων συνδεθέντα ἀλλήλοις, παρεῖχον ὡσαύτως πολλὰς εὐκολίας εἰς τὴν μεταβίβασιν χρημάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τὸ ἀτελὲς τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ πα-

ραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐφεῦρον ὡσαύτως καὶ τὴν συναλλαγματικὴν δυνάμεθα ὁμοῦς ἀδιδράκτως νὰ εἰπώμεν, ὅτι οὗτοι ἐγνώρισαν τὴν ἰδέαν τῆς συναλλαγῆς, πρὸς ἐνέργειαν τῆς ὁποίας μετεχειρίσθησαν βεβαίως τύπον τινὰ ὁμοιον ἢ διάφορον τῆς σημερινῆς συναλλαγματικῆς. Ἄν δὲ οἱ Ἕλληνες δὲν ἐφεῦρον τὰ διάφορα πιστωτικὰ μέσα, ἃτινα νῦν εἰσὶν ἡ ψυχὴ τοῦ ἐμπορίου, παρέχοντα ἀπείρους εὐκολίας εἰς αὐτὸ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν ἐν γένει, ἐφεῦρον ὁμοῦς καὶ προήγαγον ἀρκούντως τὰς βάσεις ἐφ' ὧν τὰ μέσα ταῦτα ἀνεπτύχθησαν. Ὁ δὲ Δημοσθένης λέγων (περὶ Φορμίωνος) «εἰ δὲ τοῦ» το ἀγνοεῖς ὅτι πίστις ἀφορμὴ πασῶν ἐστὶ μεγίστη » πρὸς χρηματισμὸν πᾶν ἀν ἀγνοήσεως», δεικνύει τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν οἱ Ἕλληνες ἔδιδον εἰς τὴν πίστιν, ἣτις ἔνεκα τούτου ἐγένετο ἀναμφιβόλως ἀφορμὴ ἐφευρέσεως διαφορῶν μέσων δι' ὧν ἐξησκέετο, καὶ περὶ τῶν ὁποίων δυστυχῶς τὰ διασωθέντα μέχρις ἡμῶν λείψανα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν παρέχουσιν ἡμῖν ἀρκετὰς πληροφορίας.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω οἱ Ἕλληνες ἀνέπτυξαν καὶ ἐσυστηματοποίησαν διαφόρους ἄλλας ἰδέας σενῶς συνδεόμενας μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, καὶ αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς σήμερον συστηματικώτερον τελειοποιηθείσης ἐπιστήμης τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Τὸ στενὸν τοῦ χρόνου δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς ἰδέας ταύτας, ἐξ ὧν ὡς ἐν παραδείγματι, ἀναφέρομεν τὴν τακτοποίησιν τῶν μέτρων καὶ σελήμων, τῶν ναυτοδανείων καὶ διαφορῶν συνεται-

ρισμῶν, τὴν σύστασιν τῶν ἀγῶνων κατὰ μίμησιν τῶν ὁποίων ἐγένοντο αἱ σημεριναὶ παγκόσμιοι ἐκθέσεις, καὶ τὸν διορισμὸν τῶν προξένων, οἵτινες περιεποιῶντο τοὺς παρεπιδημοῦντας ἐμπόρους καὶ λοιποὺς κατοίκους τῆς πόλεως ἢ ἀντεπροσώπευον. Αἱ ἰδέαι αὗται συντελέσαι εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἔμειναν ἀποκλειστικῆ ἰδιοκτησία τούτων, ἀλλὰ διεδόθησαν παρ' αὐτῶν εἰς ὅλον σχεδὸν τὸν ἀρχαῖον κόσμον, καὶ διεληθῆσαι διὰ τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας διεπράξαντο αἰῶνες ὀπισθοδρομικοί, ἐχρησίμευσαν καίτοι ἀκρωτηριασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀμαθείας, ὡς ὁ πυρὴν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ὃν ἔφθασε σήμερον ἡ ἀνθρωπότης.

IV

Τὰ ἀνωτέρω νομιζομεν ἀρκετὰ, ὅπως δώσωσι γενικὴν τινὰ ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ χαρα-

κτήρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Τὸν χαρακτήρα δὲ τούτου θὰ προσπαθήσωμεν, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, νὰ δεῖξωμεν πρακτικώτερον ἐξετάζοντες ἐν συντόμῳ ἱστορικῶς τὴν κατάστασιν τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων. Τὴν σύντομον ταύτην ἱστορικὴν ἐκθεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου θέλωμεν διαίρεσαι εἰς πέντε ἐποχὰς βασιζόμενοι ἐπὶ σπουδαίων ἱστορικῶν γεγονότων, ἅτινα ἐπέφερον ριζικὰς μεταβολὰς εἰς τὴν τάσιν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ἐμπορίου τούτου.

Α'. Ἡ πρώτη ἐποχὴ ἐστὶν ἡ προϊστορικὴ λήγουσα περὶ τὸ 776 π. Χ. ὅτε συνέστη τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἤρχισαν αἱ Ὀλυμπιάδες.

Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον, ὡς καὶ τὸ ἐμπόριον ὅλων τῶν ἐθνῶν τῶν εἰσερχομένων κατὰ πρῶτον εἰς τὸν πολιτισμὸν ἦν φυσικῶς ἀπλοῦν καὶ περικωρισμένον, ὡς ἦσαν ἀπλαῖ καὶ περικωρισμένοι αἱ γνώσεις καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς κοινωνίας. Ἡ ἱστορία δὲν διετήρησε μέχρις ἡμῶν ἀρκούσας πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως ἐν γένει τῆς κοινωνίας καὶ περὶ τῆς πορείας αὐτῆς πρὸς τὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἐκ τῶν τριῶν ὁμῶς κυριωτέρων γεγονότων, ἅτινα ἡ ἱστορία διέσωσε, δηλ. τῆς ἰσχύος τοῦ Μίνως ἐν Κρήτῃ, τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐξστρατείας, καὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, καὶ ἐκ τῶν εἰς αὐτὰ ἀναφερομένων πληροφοριῶν γίνεται κατάδηλον, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ πρὶν ἀκόμη τῆς παγιώσεώς του εἰς ἓν ὅλον, ἀνεδείχθη ἐπιχει-

ρήματικόν καὶ ἐμπορικόν, καὶ ὅτι τὰ προτερήματα αὐτοῦ ταῦτα ἐγένοντο ἀφορμὴ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Ὁ Μίνως περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος π. Χ. κα-
ταστρέψας τοὺς Κᾶρας παρέσχε μεγάλην ὑπηρεσίαν
εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον, ὅπερ ἀπαλλαγὴν τῆς φυ-
λῆς ταύτης καὶ τῶν πειρατειῶν αὐτῆς ἤρχισε κυρίως
νὰ προσδεύῃ βοηθούμενον ὑπὸ τῆς εὐκόλου διὰ θαλάσ-
σης συγκοινωνίας τῶν διαφόρων Ἑλληνικῶν φυλῶν. Ἡ
Κρήτη δὲ ὑπὸ τὴν σοφὴν νομοθεσίαν τοῦ Μίνως καὶ
τὴν δραστηρίαν διοίκησιν αὐτοῦ τε καὶ τῶν διαδόχων
του, ἀπέκτησε πρώτη μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν
καὶ τῶν τῆς Εὐρώπης ἐν γένει διανοητικὴν καὶ ὑλικὴν
ἀνάπτυξιν ἀξίαν λόγου. Ἐπ' αὐτῆς ἤκμαζον ἑκατὸν
πόλεις, ὃ δὲ Δαίδαλος πρῶτῳ ἐδίδαξε διαφόρους τέχνας
εἰς τε τοὺς κατοίκους αὐτῆς καὶ εἰς ἐκείνους τῶν διαφό-
ρων νήσων, ὧς εἶχον ὑποτάξει οἱ ἡγεμόνες τῆς Κρήτης.

Αἱ Ἑλληνικαὶ φυλαὶ βοηθηθεῖσαι ὑπὸ τῆς εἰρηνεύ-
σεως τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἤρχισαν νὰ ἐμπορεύωνται
ζωηρότερον μετὰ τῶν. Καὶ τοὶ δὲ οἱ Φοίνικες παρε-
κώλυον διὰ παντοίων τρόπων τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπο-
ρίου τῶν φυλῶν τούτων, αὐταὶ ὁμῶς κατῴρθησαν ἐν τῇ
ἀρχῇ ἥδη τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν νὰ πληροφηθῶσιν,
ὅτι τὰ διάφορα προϊόντα, τὰ ὅποια οἱ Φοίνικες, λαμ-
βάνοντες ἐκ χωρῶν ἀγνώστων, ἐπώλουν εἰς αὐτάς, εὐ-
ρίσκοντο οὐ μόνον ἐν Φοινίκῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐτέρας χώ-
ρας κειμένας πρὸς βορρᾶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, καὶ
ἐπεχέρισαν περὶ τὸν 13ον αἰῶνα π. Χ. τὴν Ἀργοναυ-

τικὴν ἐκστρατείαν, ἧς τὸ ἀντικείμενον προσωποποιήθην
διὰ τοῦ χρυσοῦ δέρατος, ἦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα
τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν, ἅτινα διάφοροι φυλαὶ
κατοικοῦσαι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας μετεκόμιζον εἰς
τὴν Κολχίδα.

Σπουδαιότερον γεγονός διὰ τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὸ
Ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἐστὶν ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος. Αἱ Ἑλ-
ληνικαὶ φυλαὶ ὅτε ἤρξαντο νὰ ἐμπορεύωνται διὰ θα-
λάσσης, τὸ μέρος μεθ' οὗ πρῶτῳ ἐτέθησαν εἰς συνά-
φειαν καὶ συνέδεσαν ἐμπορικὰς σχέσεις ἐστὶν ἀναντιρ-
ρήτως ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ ἀπέναντι αὐτῶν κειμένη καὶ
ἐφ' ἧς κατὰ τὴν προϊστορικὴν μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν
εἶχον μείνει φυλαὶ τινες συγγενεῖς αὐτῶν. Αἱ σχέσεις
αὗται παρουσιάσασαι ἀντίθεσιν τινα συμφερόντων με-
ταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐγέν-
νησαν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, οὗτινος ἡ ἀρπαγὴ τῆς
Ἑλένης οὔσα ἡ ποιητικωτέρα ἀφορμὴ οὐκ ἐστὶ βεβαίως
καὶ ἡ μόνη. Ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, ὅπως δὴποτε καὶ ἂν
θεωρηθῇ, μᾶς δεικνύει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔκτοτε ἤδη ἀνε-
πτύχθησαν ἀρκούντως καὶ διανοητικῶς καὶ ὑλικῶς. Τὰ
διάφορα ἀντικείμενα, ὧν χρῆσιν ἐποιοῦντο οἱ ἐκστρα-
τεύσαντες κατὰ τῆς Τροίας, δεικνύουσιν ὅτι ἡ Ἑλλη-
νικὴ βιομηχανία, ἧς ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ πρόοδος ταυτίζε-
ται πάντοτε μετὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου, οὐκ ἦν
πλέον εἰς τὴν νηπιακὴν αὐτῆς κατάστασιν, ἀλλ' ἐπροώ-
δευσεν ἀρκούντως, ὅπως παράξῃ ἔργα, οἷα ἡ ἀσπίς
τοῦ Ἀχιλλέως.

Δύο σπουδαῖα ἀποτελέσματα ἐπέφερεν ὁ Τρωϊκὸς

πόλεμος διὰ τὸν Ἑλληνισμόν. Διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν ἐπαγίωθη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἥτις ἐγένετο ἀκολούθως τὸ στάδιον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τῆς συνενώσεως δὲ τῶν διαφορῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν, καὶ διὰ τῆς ζωηροτέρας ἐν Ἑλλάδι κυκλοφορίας τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν προσώπων, ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἐγένετο ἡ πρώτη αἰτία τῆς συγχωνεύσεως τῶν φυλῶν τούτων εἰς ἓν ὄλον, καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀφοῦ μάλιστα ἐπέτυχε μεγαλοφυοῦς ποιητοῦ, οὗτινος τὰ ἀθάνατα ποιήματα, ἀναγνωρισθέντα καὶ γενόμενα τὸ ἀντικείμενον τοῦ σεβασμοῦ ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν καθιέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως ἐστὶν ἐνταῦθα ὅτι καὶ μετὰ τὴν παγίωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, αἱ ῥηθεῖσαι φυλαὶ διετήρησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ ὅτι ἡ Ἰωνικὴ φυλὴ, ἥτις ἐστὶν ἡ κυρίως ἐμπορικὴ φυλὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐστὶ συγχρόνως καὶ ἡ φυλὴ, ἥτις ἔφερε τὸν Ἑλληνισμόν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν βαθμίδα τῆς διανοητικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτοῦ προόδου.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ ἐνάρξει τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, ἕνεκα τῶν κωλυμάτων τὰ ὅποια ἀπήντων εἰς τὴν παγίωσιν καὶ προαγωγὴν αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσι καὶ εἰς πολεμικὰ μέσα, διότι τὰ εἰρηνικὰ δὲν ἤβελον δυναθῆναι νὰ ἄρῳσι τὰ κωλύματα ταῦτα, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ πολιτισμὸς δὲν ἦτο ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν ἐθνῶν.

Παγιώσαντες ὁμῶς ἅπαξ τὴν ἐθνικότητα αὐτῶν οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἐκτείνωσιν αὐτὴν δι' εἰρηνικῶν κατακτήσεων εἰς ὅλας τὰς περὶξ αὐτῶν χώρας. Ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἤδη, δηλ. τρεῖς περίπου αἰῶνας μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ἀπαντῶμεν πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἐμπορικῶς ἀκμαζούσας εἰς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τοὺς δὲ Ἕλληνας ἐμπορευομένους μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ὁ εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁμῶς γνωστὸς κόσμος ἦν ἀκόμη λίαν περιορισμένος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Αἱ θετικαὶ γεωγραφικαὶ γνώσεις τοῦ Ὀμήρου περιορίζονται πρὸς βορρᾶν μὲν εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, πρὸς Ἀνατολὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς Μεσημβρίαν εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, διότι τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς ὁ Ὀμηρὸς μόλις ἐγνώριζεν ἐξ ἀκοῆς, πρὸς Δυσμὰς δὲ εἰς τὸ στενὸν τῆς Σκύλας καὶ Χαρίβδews, ὅπερ ἐν τὸ ὄριον τοῦ γνωστοῦ κόσμου, καὶ ἡ θύρα ἡ ἄγουσα εἰς τὰς ἀγνώστους καὶ φαντασιώδεις χώρας, ἐνέπνεεν εἰς τοὺς ἀρχαίους τὸν φόβον, ἐν ἐμπνεῖσι πᾶν ἄγνωστον καὶ ἀβέβαιον, καὶ ἐν ἡ παράδοσις διετήρησε μέχρις ἡμῶν.

Μολονότι δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐζη, ὁ Ὀμηρὸς καὶ πρὸ αὐτῆς πολλαὶ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἤκμαζον ἐμπορικῶς. Τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον ὁμῶς ἤρχισε κυρίως νὰ λαμβάνη σημαντικότητά τινα εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης ἐποχῆς, ὅτε οἱ Ἕλληνες κατορθώσαντες νὰ ἐξουδετερώσωσι τὴν ἐπιρροήν, ἣν ἐξήσκουν οἱ Φοίνικες ἐπὶ τῶν διαφορῶν φυλῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας

καὶ τῆς Θράκης, ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἐμπορίου τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἤρχισαν ν' ἀποικίζωσιν ὅλας τὰς πέριξ αὐτῶν χώρας καὶ συνδέωσιν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν κατοικούντων ἐν αὐταῖς διαφόρων ἐθνῶν.

Β'. Ἡ δευτέρα ἐποχὴ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς παρώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς συστάσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων, λήγει εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους δηλ. περὶ τὰ 500 πρὸ Χριστοῦ.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος παγιώσαν ἤδη κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ ἐπὶ μεγάλου μέρους τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀνεδέχθη κατὰ τὴν παροῦσαν τὸ μᾶλλον πεπολιτισμένον, τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ ἰσχυρότερον τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐθνῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολλὰ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἤχμασαν ἐμπορικῶς καὶ ἔδωκαν σημαντικὴν ὠθησιν εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. Ἡ Κόρινθος κειμένη μετὰξὺ δύο θαλασσῶν καὶ δύο ξηρῶν ἀπέκτησε διὰ τοῦ ἐμπορίου τῆς καὶ πλοῦτον καὶ ἰσχύν. Ἡ Χαλκίς, ἡ Αἴγινα καὶ τὰ Μέγαρα ἦσαν ὡσαύτως ἰσχυραὶ καὶ πλούσιαι πόλεις. Αἱ δὲ Ἀθῆναι ἀκμάζουσαι ἤδη ἔλαβον μεγάλην ὠθησιν πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον ὑπὸ τῆς πατρικῆς καὶ φιλελευθέρου νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος. Αἱ ἐν Ἰταλίᾳ, Σικελίᾳ καὶ Ἀφρικῇ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι πολλαπλασιασθεῖσαι ἐγένοντο κυρίαὶ σημαντικοῦ

ἐμπορίου, αἱ δὲ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἀποικίαι τῶν Ἑλλήνων ἤχμασαν κυρίως καὶ ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἰδίως ὁμῶς τὴν ἐστίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν, εὐρίσκομεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ Μήλιτος, αἱ Φῶκαι, ἡ Ἐφεσσος, ἡ Κολοφῶν, ἡ Κύμη, ἡ Σμύρνη, ἡ Ἀλικαρνασσός, ἡ Κνίδος, ἡ Σάμος καὶ πολλὰ ἄλλα πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν πλησίων αὐτῆς νήσων ἀνεδέχθησαν αἱ ἐμπορικῶτεραι καὶ πλουσιώτεραι πόλεις τῆς παρούσης ἐποχῆς. Οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας συνάψαντες ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν περὶ αὐτῶν εὐρισκομένων Κρατῶν, μετὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ μετὰ διαφόρων ἄλλων ἐθνῶν, καὶ ἐξασκοῦντες ἐπ' αὐτῶν ἠθικὴν τινα ἐπιρροὴν ἕνεκα τῆς ἀνωτέρας αὐτῶν διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ἐξέτεινον τὸ ἐμπόριον αὐτῶν, καὶ προαγαγόντες τὴν βιομηχανίαν τῶν ἀνέδειξαν τὰς πόλεις αὐτῶν τὸ ἐμπορικὸν κέντρον τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον καὶ αἱ πολιτικαὶ περιπέτειαι τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Συρίας ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσωρος καὶ τῶν διαδόχων του, καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τῶν Περσῶν, αἵτινες ἠνάγκασαν τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν τῆς Συρικῆς (Θιβητίας) καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας, τὰ ὅποια κυρίως μετεφέροντο εἰς τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὴν Φοινίκην, νὰ προτιμῆσωσιν ἀντὶ τῆς διευθύνσεώς των ταύτης τὴν διὰ τῶν Μεσογαιωτέρων ὁδῶν μεταφορὰν των, καὶ συνετέλεσαν ὅπως αἱ

ρηθῆσαι Ἑλληνικαὶ πόλεις γίνωσιν αἱ ἀποθήκαι τῶν ἐμπορευμάτων τούτων.

Ἡ Μήλιτος ἦν κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν ἡ μεγαλειτέρα καὶ ἡ μᾶλλον ἀκμαζούσα Ἑλληνικὴ πόλις. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν πόλεων τῶν περὶ τῆς Μεσογείου χωρῶν μόνη ἡ Τύρος ἠδύνατο νὰ συγκριθῆ πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον, τὸν πληθυσμὸν, καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐμπορίου της. Ἡ ζωηρὰ κίνησις τοῦ ἐμπορίου αὐτῆς, καὶ ὁ πλοῦτος τῶν κατοίκων της δὲν ὑπολείπονται τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ τοῦ πλοῦτου τῶν μεγαλειτέρων πόλεων τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ ἰδιωτικὴ δὲ ζωὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Μηλισίων, παρ' οἷς ἀπαντῶμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ θεραπείαν πλείστων ἀναγκῶν ὑψηλοτέρων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς καὶ πλοῦτος μέγας καὶ ὑψηλὴ κοινωνικὴ πρόοδος. Ἡ Μήλιτος ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστημῶν, ἃς μετὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας της δὲν ἔπαυσε καλλιεργοῦσα καθ' ὅλην τὴν δευτέραν ἐποχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Αἱ σχολαὶ αὐτῆς ἤνθουν καὶ ἀνέδειξαν πλείστους σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας, ἡ βιομηχανία της δὲ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων προϊόντων παρήγαγε τὰ περιφημότερα ὑφάσματα τῆς ἀρχαιότητος, ἡ δὲ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριόν της μετέφερε τοὺς σοφοὺς αὐτῆς ἄνδρας, τὰ προϊόντα της καὶ τὰ προϊόντα τῆς Ἀσίας εἰς τὰς τριακοσίας ἀποικίας ἃς ἡ ἰδία ἔκτισεν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἡ Ἐφεσσος καὶ αἱ Φῶκαι ἤρχοντο ἀμέσως μετὰ τὴν Μήλιτον ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐμπορίου των καὶ τοῦ πλοῦτου των. Ἡ Ἐφεσσος ἐφ' ἧς ἔληγεν ἡ μεγάλη Περσικὴ ὁδὸς τῶν Ἰνδιῶν ἦν ἡ ἔδρα τῶν ὠραίων τεχνῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἡ ὠραιότερα τῶν πόλεων αὐτῆς. Χρηματίσασα πατρὶς πολλῶν σοφῶν καὶ περιφήμων ἀριστοτεχνῶν, ἡ Ἐφεσσος ἦν περίφημος διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Αἱ Φῶκαι ἐκτείνασαι κυρίως τὸ ἐμπόριόν των πρὸς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μεσογείου, τὰ ὅποια κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν εἶχον ἐξέλθει τῆς ἀβεβαιότητος εἰς ἣν διέκειντο κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν, ἔκτισαν τὴν Μασσαλίαν, ἧς ἡ μετὰ ταῦτα ἐμπορικὴ ἀκμὴ καὶ ἡ θέσις ἦν κατέχει νῦν ἐν ταῖς πρώταις ἐμπορικαῖς πόλεσι τοῦ κόσμου δεικνύει τὴν ἐμπορικὴν ὀξυδερκειαν τῶν κτιτόρων της. Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις, ὁ πολιτισμὸς, ὁ πλοῦτος, ἡ ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ δραστηριότης, καὶ ἐν γένει ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν πόλεων τούτων, ὡς καὶ ὅλων τῶν ἀκμαζουσῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων, ἔχοντα τὸν αὐτὸν δὴ καὶ ἐν Μηλίτῳ χαρακτῆρα, προήγαγον τὴν στενὴν ταινίαν τῆς Γῆς τὴν ἐκτεινομένην ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς βαθμὸν γενικῆς εὐημερίας μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Εἰς τὰ παράλια δὲ τοῦ Εὐξείνου Πόντου τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον εἶχε τὴν αὐτὴν σχεδὸν ζωὴν καὶ δραστηριότητα, ἦν καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει. Οἱ Ἕλληνες καὶ ἰδίως αἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικίσαντες ὅλα τὰ παράλια ταῦτα διέδωκαν τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς ὅλα τὰ

ἔθνη τὰ περίξ αὐτῶν κατοικοῦντα καὶ γενόμενοι κύριοι τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν προήγαγον αὐτὸ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν εἰς βαθμὸν, εἰς δὲ οὐδέποτε ἄλλοτε ἔφθασε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Διὰ τῶν ὁδῶν δὲ αἱ ὁποῖαι ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων συνέδουν τὰ νοτιοανατολικά παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου μὲ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας καὶ τὰς Ἰνδίας αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἀντήλλαττον τὰ προϊόντα αὐτῶν τε καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν πόλεων πρὸς τὰ προϊόντα τῶν μεμακρυσμένων τούτων χωρῶν.

Εἰς μόνα ὅσα διετήρησε μέχρις ἡμῶν ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν χωρῶν τούτων βασιζόμενοι, βλέπομεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζον πρὸς Ἀνατολὰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας καὶ ὅλα τὰ ἔθνη τὰ κατοικοῦντα μέχρι τῆς Ἀράλης λίμνης. Ἡ δὲ Κασπία θάλασσα καὶ αἱ περίξ αὐτῆς χῶραι ἦσαν καλῶς γνωσταὶ εἰς αὐτούς. Πρὸς βορρᾶν οὗτοι ἐγνώριζον τὰς πλείστας χώρας τῆς Σκυθίας μέχρι τῶν Οὐραλίων ὀρέων καὶ σχεδὸν μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Βορυσθένου (Δνειπέρου). Πρὸς Δυσμᾶς δὲ ὁ Ἡρόδοτος ἔφθασε σχεδὸν μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Ἴστρου (Δουνάβεως), καὶ γνωρίζει καλῶς τὰ ἔθνη ἄτινᾶ κατώκουν τὰς ὑπ' αὐτοῦ διασχιζόμενας χώρας. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ καὶ ἀπὸ βορρᾶν καὶ ἀπὸ δυσμᾶς οἱ Ἕλληνες εὐρίσκοντο εἰς στενάς ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ ὅλα τὰ μεσόγεια ἔθνη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὁ Ἡρόδοτος γεννηθεὶς ἐν Ἀλικαρνασσῶ μιᾷ τῶν ἐμπορικωτέρων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἤκμασε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ τέλος τῆς δευτέρας

ἐποχῆς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τρίτης. Ἐμπορος ὢν κατ' ἀρχὰς ὁ ἴδιος χάριν τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἔκαμε κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν τὰς περιηγήσεις του, αἰτινες ἀνέδειξαν αὐτὸν τὸν πατέρα τῆς Ἱστορίας. Περὶ ὄλων τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς ἀρχαιότητος ὁ Ἡρόδοτος γνωρίζων ὅσα καὶ οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς, περὶ τινῶν δ' ἐξ αὐτῶν καὶ ὀλιγώτερα τούτων. Περὶ τῶν χωρῶν ὅμως τῶν κειμένων περίξ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ὁ Ἡρόδοτος γινώσκει πλείονα τῶν μεταγενεστέρων. Τὰς χώρας ταύτας καὶ τὰ ἐν αὐταῖς κατοικοῦντα ἔθνη ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει μετὰ τσοαύτης λεπτομερείας, ὥστε ἐστὶν ἀδύνατον νὰ μὴ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν στενῶν ἐμπορικῶν σχέσεων μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἀφ' ἐνός ἡ Ἐθρησκεία, τὰ ἔθιμα, αἱ πολιτικαὶ ιδέαι, αἱ τέχναι, τὰ προϊόντα, συνήθως δὲ καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τῶν ἐθνῶν τούτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἔκτασις, ἡ φύσις καὶ ἡ κατάστασις τῆς χώρας αὐτῶν εἰσι καλῶς γνωστὰ εἰς τὸν Ἡρόδοτον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ κανὼν τῶν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν σχέσεων δὲν ἦτο ἡ φιλία καὶ ἡ εἰρήνη, ἀλλ' ἡ ἔχθρα καὶ ὁ πόλεμος, δὲν θὰ ἠδύνατο βεβαίως ὁ Ἡρόδοτος νὰ περιηγηθῆ τὰ μέρη ταῦτα καὶ ἀποκτήσει τὰς λεπτομερεῖς γνώσεις, ὅς δίδει περὶ αὐτῶν, ἐὰν οἱ Ἕλληνες διὰ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐμπορίου τῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν δὲν συνέδουν μετ' αὐτῶν φιλικὰς σχέσεις καὶ δὲν διέδιδον εἰς αὐτὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν.

Ἐν ἑτερον ἱστορικὸν γεγονός δεικνύον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων ἐστὶν ὡσαύτως καὶ αἱ

σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐκλύσαντες τὴν ὑπόληψιν τοῦ Φαραὼ Ψαμίτιχου καὶ Ἀμάσιος οἱ Ἕλληνες ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὴν ἄδειαν ν' ἀποκατασταθῶσιν εἰς Ναύκρατιν, ἣν ἀκολούθως κατέστησαν καθαρῶς Ἑλληνικὴν ἀποικίαν διεπομένην ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν νόμων. Οἱ Ἕλληνες, διαβρῆξαντες τὰ κοινωνικὰ τεῖχη τῆς Αἰγύπτου, συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῆς. Ἡ ἰδέα κατασκευῆς διόρυγος συνενούσης τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν μὲ τὴν Μεσόγειον, τῆς ὁποίας ἡ πραγματοποίησις ἐπιδιώκεται καὶ σήμερον διὰ τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα σκοπὸν ἔχοντα τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου τῆς Αἰγύπτου καὶ προάξαντα αὐτό τε καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς, ὀφείλονται εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διὰ τῆς δραστηριότητός των καὶ τῆς διανοητικῆς ὑπεροχῆς των κατόρθωσαν νὰ γαλβανίσωσι τὸν ζάσιμον χαρακτῆρα τῶν Αἰγυπτίων καὶ ὠθήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐνεργητικότητά.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἔφθασε κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν εἰς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἐννοήσαντες ὅτι ἡ μόνη σταθερὰ πηγὴ τῆς προσόδου καὶ εὐδαιμονίας τῶν ἐθνῶν ἐστὶν ἡ ἐργασία κατέστησαν αὐτὴν τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως· καὶ ποῦ μὲν τὰ ἔθιμα, ποῦ δὲ καὶ ἡ γραπτὴ νομοθεσία κηρύξαντα ἀτιμίαν τὴν ἀεργίαν, διατάττουσιν ἵνα πᾶς πολίτης μανθάνῃ βιοποριστικὴν τινα τέχνην. Ἡ ἀρχὴ δ' αὕτη βασιζομένη,

ἀφ' ἐνός μὲν ἐπὶ τῆς χαρακτηριζούσης τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος λεπτότητος καὶ ἐφευρετικότητος τοῦ νοός, ἧτις εὔρε καὶ ὑπέταξεν εἰς γενικὰς ἀρχὰς τὰ διάφορα φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπὶ τοῦ ἐκπολιτευτικοῦ καὶ ἀνεκτικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον εἰλκυσε πρὸς αὐτοὺς τὴν ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην τῶν ξένων ἐθνῶν, ἐγένετο ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς προαγωγῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ ἀναποσπάστως συνδεομένης βιομηχανίας.

Ἐν ἑκ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ἅτινα ζῶσι διὰ τοῦ ἰδρώτος τῶν ἄλλων, κατέσρεψε κατὰ τὸ τέλος τῆς παρούσης ἐποχῆς τὴν πυρετώδη δραστηριότητα καὶ τὴν αὐτοτελῆ ζωὴν καὶ πρωτοβουλίαν, αἵτινες εἶχον ἀναδείξει τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὴν κοιτίδα τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ πόλεις αὗται κυριευθεῖσαι ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀπώλεσαν τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ζωηροῦ ἐμπορίου καὶ τῆς δραστηρίου βιομηχανίας αὐτῶν καὶ ἔπαυσαν τοῦ νὰ ὀδηγῶσι τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν.

Γ'. Ἡ τρίτη ἐποχὴ ἀρχομένη ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους λήγει εἰς τὴν ἐναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ
δηλ. τὸ 431 π. Χ.

Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὧν οἱ λόγοι καὶ τ' ἀποτελέσματά εἰσι γνωστὰ εἰς ὅλους, οἱ Ἕλληνες

παγιώσαντες τὴν ἰσχύν καὶ ἐπιρροήν των ἐπὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης ἤρξαντο καὶ πάλιν τῆς προοδευτικῆς καὶ ἐκπολιτευτικῆς αὐτῶν πορείας, ἣτις ἔφερε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως καὶ εὐτυχίας εἰς ὃν εἶχε φθάσει ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸ τῆς Περσικῆς κατακτήσεως αὐτῶν. Τὴν πρόοδον ὁμῶς ταύτην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν εὐρίσκομεν πλέον εἰς τὰς πόλεις ταύτας. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὡς καὶ τινες τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀπαλλαγῆσαι τῆς Περσικῆς Κυριαρχίας ἐπανεκτήσαν διὰ τοῦ ἐμπορίου των μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτῶν εὐδαιμονίας. Αἱ Ἑλληνικαὶ δ' ἀποικίαι τῆς Ἀφρικῆς, ὧν ἐξείχεν ἡ Κυρηναϊκὴ πεντάπολις, καὶ πολλὰ ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἐν αἷς διεκρίνετο ἡ Ῥόδος ἤκμαζον ὡσαύτως ἐμπορικῶς. Ἀλλὰ τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν εὐρίσκομεν ἰδίως ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας.

Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ Περσικὸς πόλεμος συνετέλεσεν ὅπως ἀναδειχθῶσι δύο πόλεις αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη πολιτικῶς ὑπερέχουσαι τῶν ἄλλων. Καὶ ἡ μὲν Σπάρτη ἀνήκουσα εἰς τὴν δωρικὴν φυλὴν, τὴν κυρίως γεωργικὴν καὶ πολεμικὴν, καὶ διεπομένη ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἀποκλειστικῶν νόμων τοῦ Λυκούργου, κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον, οὔτε τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, οὔτε τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ Ἀθῆναι ὁμῶς, ἀνήκουσαι εἰς τὴν Ἰωνικὴν φυλὴν τὴν

ἀναπτύξασαν κυρίως τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἐπιστήμας, καὶ διεπόμεναι ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων καὶ προοδευτικῶν νόμων τοῦ Σόλωνος, ὧν ὁ κύριος σκοπὸς ἦν ἡ ὥθησις τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ναυτιλίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, εἶχον ἤδη κατὰ τὸ τέλος τῆς δευτέρας ἐποχῆς προσδεύσει ἀρκούντως καὶ ἐμπορικῶς καὶ διανοητικῶς. Κατὰ τὴν τρίτην δὲ ἐποχὴν ἀναπτυχθεῖσαι πλειότερον πάσης ἄλλης Ἑλληνικῆς πόλεως, κατέλαβον, ὡς πρὸς τὸ ἐμπόριον, ἣν θέσιν κατεῖχεν ἡ Μήλιτος κατὰ τὴν δευτέραν. Καὶ ἡ Κόρινθος δὲ ἐνεκα τῆς θέσεώς τῆς προάξασα καὶ αὐτὴ ἐνωρὶς τὸ ἐμπόριόν τῆς καὶ τὸν πλοῦτόν τῆς, ἀνεδείχθη κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν ἐφάμιλλος τῶν Ἀθηναίων, μεθ' ἧς προσξάρχει ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ὡς πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνάπτυξιν.

Τὴν ἕκτασιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πλούτου τῶν πόλεων τούτων δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ εὐκόλως ἐξετάζων ἐν αὐταῖς τὰς λεπτομερείας τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἰδιωτικοῦ βίου.

Αἱ οἰκίαι τῶν Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων περιεῖχον ὅλα τὰ ἀναγκαῖα πράγματα πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ γολισμὸν τάπητας τῆς Βαβυλωνος, ἐπιπλα ἐγκεχαφάγμενα διὰ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ ἐλεφαντοδόντων, διάφορα καλλιτεχνήματα, ὡς εἰκόνας, ἀγάλματα κττ. Αἱ τράπεζαι αὐτῶν ἐσολίζοντο διὰ πολυτίμων ἀγγείων ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ. Ἡ ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ τῶν ἀνδρῶν εἶχον κομψότητα καὶ λεπτότητα, οἷαν ὀλίγοι γυνωρίζουσι καὶ σήμερον ἀκόμη τὰ

αρωματώδη υφάσματα π. χ. ἄτινα ἐφόρει ἡ κομφή νεολαία τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίνθου, εἰσὶν ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς. Τὰ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων ἔθη τῶν Ἀθηναίων μετεβάλλοντο συνεχῶς ὡς καὶ σήμερον ἐν Παρισίοις· οἱ δὲ Ἀλκιβιάδαι, Ἰφικράται καὶ λοιποὶ δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν σημερινῶν λεόντων τῶν Παρισίων (lion de Paris.)

Ὅλα ταῦτα προστιθέμενα εἰς τοὺς πλουσίους στολισμούς τῶν ναῶν καὶ λοιπῶν δημοσίων κτηρίων, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ὅτι ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις ὑπῆρχεν ἀνωτέρα διανοητικὴ ἀνάπτυξις, καὶ ἀνάγκαι ὑψηλότεραι ἐξ αὐτῆς προερχόμεναι, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ σημαντικὸν ἐμπόριον καὶ βιομηχανία, τὰ μόνον δυνάμενα νὰ προμηθεύσωσιν αὐταῖς τὰ ἀναγκαῖα ἀντικείμενα πρὸς θεραπείαν τῶν ὑψηλοτέρων τούτων ἀναγκῶν, διότι οὔτε οἱ φόροι οὐδὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐλάμβανον ἀπὸ τὰς συμμάχους αὐτῶν πόλεις, οὔτε ἡ μικρὰ γεωργία τῶν Κορινθίων ἠδύνατο νὰ παρέξῃσι τοσοῦτον ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον πλοῦτον.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι οἱ Ἕλληνες νικήσαντες τοὺς Πέρσας ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ Ἕλληνες ὑπερισχύσαντες τῶν Καρχηδονίων καὶ τῶν Τυρρῆνων ἔθετον τὰς βάσεις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ Δύσει. Ζωηρότατον παράδειγμα τοῦ ἐκπολιτευτικοῦ καὶ κοσμοπολιτικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων παρέχει ἡμῖν ἐνταῦθα ἡ συνθήκη, ἣν ὁ Συρακούσιος Γέλων νικήσας τοὺς Καρχηδονίους ἐπέβαλεν

αὐτοῖς. Δὲν ἐζήτησεν οὗτος οὔτε χρήματα, οὔτε ἄλλας ὠφελείας παρὰ τῶν ἠττηθέντων, ἀλλ' ὡς ὄρον τῆς μετ' αὐτῶν εἰρηνεύσεως ἀπήτησε τὴν κατάργησιν τοῦ παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦντος βαρβάρου ἐθίμου τῆς εἰς τοὺς θεοὺς ἀνθρωποθυσίας, ὑπηρετήσας οὕτω τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν πολιτισμὸν. Ἡ κοινωνικὴ δὲ καὶ πολιτικὴ ἐν γένει κατάστασις τῶν πλείστων ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων δεικνύουσι σαφέστατα τὴν ὑπαρξίν οὐ μόνον μεγάλου πλούτου, ἀλλὰ καὶ σημαντικῆς διανοητικῆς προόδου. Ἐν αὐταῖς ἤκμασεν ἡ Πυθαγορικὴ Σχολή, ἣτις ἀνέδειξε πλείστους σοφοὺς καὶ ὑπηρέτησε μεγάλως τὰς ἐπιστήμας, αἱ δὲ Συρακοῦσαι αἵτινες προεξῆρχον τῶν ἄλλων πόλεων δὲν ὑπολείπονται τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίνθου κατὰ τὴν διανοητικὴν καὶ ὑλικὴν αὐτῶν πρόοδον καὶ τελειοποίησιν.

Εἰς τὴν γενικὴν ὁμωσ τὰσιν τοῦ χαρακτήρος καὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα ἐξαίρεσιν τινα ἐν τῇ πόλει τῆς Σιδάρεως, ἣτις ἀντὶ νὰ καταστήσῃ τὸν πλοῦτόν της ὄργανον τῆς τελειοποιήσεως καὶ προαγωγῆς τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐπροτίμησε νὰ καθιερώσῃ αὐτὸν εἰς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς ἡδονὰς, γενομένη περιβόητος ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τὴν σπατάλην καὶ ἀκολασίαν αὐτῆς. Ἡ ἀσωτεία δὲ τῆς πόλεως ταύτης ὡς καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῆς ἔφθασαν εἰς βαθμὸν μυθώδη. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸ ἀδόμενον ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης (θαυμ. ἀκούσ.) διηγεῖται, ὁ Συρακίτης Ἀλκισθένης ἦν κύριος ἱματίου περιφήμου διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν λεπτότητα τῶν κεντημάτων του, ὅπερ

ἐπωλήθη εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἀντὶ 120 ταλάντων, ἧτοι 720,000 δραχμῶν. Ἐὰν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι μία δραχμὴ πρὸ τοῦ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις ἀντεπροσώπευε τὴν ἀξίαν ἐνὸς βοῦς, τοῦ ὁποίου ἔφερε τὴν μορφὴν, καὶ ὑποτεθῆ ὅτι ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος, ἕνεκα τῆς πολυπλασιάζσεως τῶν πολυτίμων μετάλλων ἠλαττώθη μέχρι τοῦ δεκάτου τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ἀξίας, ἔπεται ὅτι ὁ Ἀλκισθένης ἐφόρεσεν ἱμάτιόν ἀξίας ἐβδομήκοντα δύο περίπου χιλιάδων βοῶν. Ἡ ἀξία ἐβδομήκοντα δύο χιλιάδων βοῶν ἐξοδευομένη διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἱματίου ἐνὸς ἀτόμου, δεικνύει σαφέστερον πάσης ἄλλης ἀποδείξεως τὴν σπατάλην, ἣτις ἐγένετο ἐν τῇ πόλει ἐν ἧ ἕξῃ ὁ Ἀλκισθένης. Ἡ τοιαύτη ὁμως χρῆσις τοῦ πλούτου ἦτο τοσοῦτον ἐναντία εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἐστιγμάτισαν τὴν πόλιν ταύτην.

Κατὰ τὴν τρίτην ἐποχὴν εὐρίσκομεν οὐσιώδη τινὰ διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν ἡ κατάστασις αὐτὴ ἦτο γενικωτέρα καὶ ἐλευθεριωτέρα, ἐνῶ κατὰ τὴν τρίτην ἡ ὑπεροχὴ ἦν ἀπέκτησαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, δοῦσα εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων χαρακτῆρά τινα συγκεντρώσεως περὶ τὰς δύο ταύτας πόλεις, ἐγένετο ἀφορμὴ, ὅπως καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον λάβῃ συγκεντρωτικὴν τινὰ τάσιν, ἣτις περιορίσασα τὸ μεγαλείτερον αὐτοῦ μέρος εἰς τὰς Ἀθῆνας τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Συρακούσας δὲν ἐβλάψε μὲν καιρίως τὸ ἐμπόριον καὶ τῶν ἄλλων πόλεων,

ἐμπόδισεν ὁμως αὐτὰς ν' ἀναπτύξωσι τὴν πρωτοβουλίαν καὶ δραστηριότητά των καὶ φθάσωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς προόδου, εἰς ἣν εἶχον φθάσει κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν αἱ διάφοροι Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

*Δ'. Ἡ τετάρτη ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου λήγει εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν
δηλ. περὶ τὸ 334 π. χ.*

Δ'. Ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ὧν ἕκατέρα ἐπέδιωκε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤργησε νὰ φέρῃ τὴν ῥῆξιν μεταξὺ αὐτῶν καὶ ὄλου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ Σπάρτη ζηλεύουσα τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν ἐδράξατο τῆς πρώτης περιστάσεως, ὅπως δεινώσῃ τὰ πράγματα καὶ ἐπιφέρῃ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ὅστις διαρκέσας εἴκοσιν ἑπτὰ ἔτη κατέστρεψε τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Τὸ ἐμπόριον ἐστὶν ἐκ τῶν στοιχείων ἐκείνων, ἅτινα ἔχουσιν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς εἰρήνης ὅπως ζήσωσι καὶ ἀναπτυχθῶσιν· ἡ εἰρήνη διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἐμπορίου ἐστὶ τόσον ἀναγκαία, ὅσον ἐστὶν ἀναγκαία ἡ ἀτμοσφαῖρα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ πόλεμος, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἕνεκα τῆς πραγματικῆς καταστροφῆς, ἦν ἐπιφέρει εἰς διάφορα ἀντικείμενα, ἅτινα ἄλλως ἦθελον καταναλωθῆ παραγωγικῶς, καὶ τῶν πολλῶν δυσ-

κολιῶν, ὡς παρεμβάλλει εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν συκοινωνίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλείας καὶ τοῦ φόβου ὃν γεννᾷ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶν ὁ ἀσπονδότερος ἔχθρὸς τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς εὐημερίας τῶν ἔθνῶν.

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος οὐ μόνον ἐμπόδισε τοὺς Ἕλληνας ν' ἀναπτύξωσι τὸ ἐμπόριόν των καὶ προάξωσι τὴν εὐημερίαν των, ἀλλὰ συντελέσας εἰς τὴν καταστροφὴν τούτων ἐπέφερε καίριον τραῦμα καὶ κατὰ τῆς αὐτοτελοῦς καὶ ἀνεξαρτήτου ὑπάρξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ἀπορρόφηθέντες ἐκ τῶν πολεμικῶν ἐνασχολήσεων ἐγκατέλιπον τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῶν. Αἱ τέχναι δὲ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἠδύναντο νὰ προαχθῶσιν ἐκεῖ ὅπου δὲν ἐτιμᾶτο πλέον εἰμὴ ἡ στρατιωτικὴ ἱκανότης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν δρέπει οὔτε εἰρηνικοὺς οὔτε πολεμικοὺς στεφάνους δόξης, ἕκαστον δὲ στρατιωτικὸν αὐτοῦ κατόρθωμα ἀφαιρεῖ ἓνα λίθον ἐκ τῶν θεμελιῶν τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως.

Συγκρίνοντες τὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν τρίτην ἐποχὴν πρὸς ἐκείνην εἰς ἣν περιῆλθε κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, βλέπομεν πράγματι τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Ἑλλήνων· ἐκεῖ ὅπου ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δόξα ἦν ἡ γενικὴ κατάστασις τῆς κοινωνίας, βλέπομεν ἐπελθούσας μετὰ τοὺς πολέμους τούτους τὴν πενίαν καὶ τὸν ἐξευτελισμόν. Ἡ θλιβερά δ' εἰκὼν, ἣν δίδουσιν ἡ-

μῖν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν τριάκοντα τυράννων, ἐστὶν ἡ μεγαλειτέρα ἀντίθεσις, ἣν δύναται τις νὰ φαντασθῆ πρὸς τὴν ἀνθηρὰν κατάστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκοντο αὐταὶ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Καὶ ἐστὶ μὲν ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸν πόλεμον τούτον ἡ Σπάρτη ὑπερισχύσασα ἐγένετο κυρία σημαντικοῦ πλοῦτου καὶ ἰσχύος, ἡ δὲ Κόρινθος, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις μὴ καταστραφεῖσαι ἐξηκολούθησαν τὸ ἐμπόριόν των, καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀνακτήσασαι ἀκολούθως τὴν ἐλευθερίαν των κατώρθωσαν νὰ ἐπανεύρωσιν ἓν μέρος τοῦ καταστραφέντος μεγαλείου των. Ἀλλ' ἡ μὲν Σπάρτη ἕνεκα τοῦ ἀποκλειστικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ αὐτῆς πνεύματος, καὶ τοὶ ἀναδειχθεῖσα πλουσία καὶ ἰσχυρά, οὐδεμίαν ὑπηρεσίαν παρέσχεον εἰς τὸ ἐμπόριον, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Τὸ δὲ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Κορίνθου, τῶν Ἀθηνῶν ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πόλεων, δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἀκμὴν, διότι αἱ ὑλικάι βάσεις τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἰσχύος τῶν Ἑλλήνων, καταστραφεῖσαι σχεδὸν διαρκούντος τοῦ πολέμου, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποκτηθῶσιν ἐκ νέου εἰς βραχὺ χρόνον διάστημα, καὶ διότι τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τὸ ἐπικρατήσαν ἐπὶ εἰκοσιν ἐπτὰ ἔτη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ ἔβλαψε καιρίως τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν εἶχον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αἱ βιομηχανικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ ἰδέαι καὶ ἐξεις.

Καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ὁμῶς ἐποχῇ, πρὸς παρηγορίαν,

οὕτως εἰπεῖν, τῶν φίλων τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ὑπάρχουσιν Ἑλληνικαὶ τινες χώραι, αἵτινες μὴ λαβοῦσαι μέρος εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Ἑλλήνων, κατάρθωσαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας των, νὰ φθάσωσιν εἰς σημαντικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ὑλικῶς καὶ διανοητικῶς. Τοιαῦται χώραι εἰσιν ἡ Ῥόδος, ἡ Κηρύνη καὶ ἡ Μασσαλία.

Ἡ Ῥόδος ἀναπτύξασα τὴν ναυτιλίαν καὶ βιομηχανίαν τῆς ἐγένετο τὸ κυριώτερον ἐμπορικὸν κέντρον τῆς παρουσίας ἐποχῆς· οὕτως ὥστε ὁ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς ἰστάμενος ὑπερήφανος Κολοσσὸς ἐβλεπε καθ' ἐκάστην διερχόμενα ἐνώπιον αὐτοῦ ἑκατοντάδας πλοίων, οἱ δὲ νόμοι αὐτῆς κατασταθέντες σεβαστοὶ παρ' ὅλων τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν, ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις τῆς ναυτικῆς νομοθεσίας τῶν μεταγενεστέρων.

Ἡ περίφημος δὲ διὰ τοὺς κήπους τῶν ἐσπερίδων Κηρυναϊκὴ πεντάπολις κάτοχος οὖσα χώρας εὐφροωτάτης καὶ ἀντίπαλος τῆς Καρχηδόνος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν ἤδη προάξει ἀρκούντως τὸ ἐμπόριόν τῆς. Κατὰ τὴν παροῦσαν δ' ἐποχὴν, ἀφ' ἐνός μὲν τὰ προϊόντα τῆς χώρας τῆς καὶ ἰδίως τὸ σίλφιον, ὅπερ εἶχε διαφόρους χρήσεις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὁ χρυσὸς, οἱ ἐλεφαντόδοντες καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα, ἅπερ ἐλάμβανε παρὰ τῶν φυλῶν τῶν κατοικοῦσων εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ βιομηχανία τῆς καὶ τὸ ἐλευθέρως ἐνεργούμενον δραστήριον ἐμπόριόν τῆς ἀνέδειξαν αὐτὴν μίαν ἐκ τῶν

πλουσιωτέρων χωρῶν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἐν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων κέντρων τῆς προόδου καὶ τελειοποιήσεως τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

Ἡ δὲ Μασσαλία κειμένη ἐπὶ μιᾶς τῶν ἐμπορικωτέρων θέσεων τοῦ κόσμου ἐγένετο ἡ ἀντίπαλος τῆς Καρχηδόνος εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς δύσεως. Πλουτίσασα δὲ καὶ ἀναπτυχθεῖσα διανοητικῶς, ἐξέτεινε τὸ ἐμπόριόν τῆς πέραν τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, συνδέσασα ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ πολλὰς χώρας κειμένας ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ κατὰ τὴν ἀτυχῆ ταύτην ἐποχὴν ἐμφορεῖται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος καὶ παρουσιάζει ἡμῖν τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ὃν εἶχε καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἐποχάς. Ἡ τάσις δὲ πρὸς τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, ἣτις ἐγέννησε τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, καὶ ἦν ἀπαντῶμεν εἰς διαφόρους Ἑλληνικὰς πόλεις κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἀνέκαθεν διεπομένας ὑπὸ πολεμικῆς καὶ ἀποκλειστικῆς πολιτικῆς, ὡς ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι, ἡ τάσις αὕτη οὐκ ἔστι προῖον τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος ἢν ἀπέκτουν αἱ πόλεις αὗται διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας των, ἀλλ' ἐν μέρει οὖσα ὁ ἐξαίθετος χαρακτῆρ ἐνός μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐν μέρει δὲ ἀναπτυχθεῖσα ἐκ τῶν Περσικῶν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἐπιβεβαιοὶ διὰ τῆς βλάβης, ἣν ἐπέφερον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὴν ἰδέαν ὅτι τοῦτο ἤκμασε καὶ προήχθη διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιο-

μηχανίας του, και ιδίως δια τού προοδευτικού και εκπολιτευτικού αὐτῶν χαρακτήρος.

*Ε. Ἡ πέμπτη καὶ τελευταία ἐποχὴ τοῦ ἐμπορίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου
ἀρχεῖ εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀκτίου δηλ. τὸ 34 π. Χ.*

Ἐν τῇ ἐνάρξει τῆς ἐποχῆς ταύτης, μολονότι αἱ πλείστα Ἑλληνικαὶ πόλεις διατηροῦσιν ὅπως οὖν τὴν αὐτοδιοίκησίν των, ἢ πολιτικὴ ὁμως καὶ ἡ γενικὴ πορεία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους διέπεται ὑπὸ μιᾶς ἰσχυρᾶς θελήσεως τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐξακολουθοῦσιν ὑπάρχουσαι καὶ ἀπολαμβάνουσαι εὐημερίας τινός, ἀλλ' ἐκτός τινων ἐξαιρέσεων δὲν ὀργῶσι πλέον πρὸς τὴν πρόοδον ἀπώλεσαν τὴν πυρετώδη ἐκείνην ἐνεργητικότητα καὶ ἀμιλλαν, ἣτις ἔφερε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς τὴν ὑψηλοτέραν βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος κυριεύσας τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἀρχαίου κόσμου δὲν ἀνεδείχθη μόνον μέγας στρατηγός, ἀλλὰ καὶ μέγας πολιτικός ἀνὴρ, ἐννοήσας καλῶς ὅτι τὸ μόνον μέσον δι' οὗ ἠδύνατο νὰ παγιώσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ ἦτο ἢ εἰς αὐτὸ διάδοσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ εκπολιτευτικοῦ καὶ ἐνεργητικοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Ὡς μίαν δὲ ἐκ τῶν σπουδαιότερων βάσεων τῆς ταιαύτης αὐτοῦ πολιτικῆς ἐθεώρησεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν δι' αὐτοῦ συμβίβασμόν τῶν ὑλικῶν συμ-

φερόντων τῶν ἐθνῶν, ἅτινα αὐτὸς εἶχεν ὑποτάξει. Ἐνεκα δὲ τούτου ἐξέλεξεν ὡς ἔδραν αὐτοῦ τὴν Βαβυλῶνα, ἣν ἐθεώρει οὐ μόνον τὸ γεωγραφικὸν καὶ πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπορικὸν κέντρον τοῦ Κράτους του καὶ ἔκτισεν ἐν Αἰγύπτῳ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, κατανοήσας τὴν ἐπίκαιρον αὐτῆς θέσιν διὰ τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπέζησεν ὅπως πραγματοποιήσῃ τὰς ἰδέας του ἢ πόλις ὁμως εἰς ἣν κυρίως ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπραγματοποίησε μίαν ἐξ αὐτῶν, ἣτις, ὡς εἶπεν ὁ Ἀ. Ναπολέων, μόνη ἠθελεν ἀρκέσει ν' ἀναδείξῃ μέγαν ἄνδρα τὸν συλλαβόντα αὐτήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ διάφορα Κράτη εἰς ἃ διηρέθη ἡ ἀπέραντος αὐτοῦ ἐπικράτεια ἐξηκολούθησαν διαδίδοντα τὸν Ἑλληνισμόν. Τὰ Κράτη ταῦτα ἐκτεινόμενα ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σιρικῆς, μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες πρῶτον κατὰ τὴν παρούσαν ἐποχὴν συνέδεσαν ἀμέσους ἐμπορικὰς σχέσεις, ὑπεσῆριξαν φυσικῶς τὴν πρόοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου εἰς τὰς ὑπ' αὐτὰ εὕρισκομένας χώρας. Ὁ Ἑλληνικὸς δὲ πολιτισμὸς καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἐξετάθησαν κατὰ τὴν παρούσαν ἐποχὴν πλειότερον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην. Τὰ Βάκτρα, ἢ Σελεύκεια, ἢ Ἀντιόχεια, ἢ Πέργαμος καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἀσίας ἦσαν κέντρα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἐξ ὧν ταῦτα διεδίδοντο εἰς πᾶσαν τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἀνάπτυξις ὁμως εἰς ἣν ἔφθασαν τὰ Κράτη καὶ αἱ πόλεις αὗται δὲν

ἀφείλονται μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν παραγωγικότητα τῶν εἰς αὐτὰς ὑποτεταγμένων χωρῶν καὶ εἰς τὰ στρατιωτικὰ κατωρθώματα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν.

Τὸ μέρος δὲ ὅπερ χρεωστῆι κυρίως τὴν προαγωγὴν τοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ εἰς τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα αὐτοῦ ἐστὶν ἡ Ἀλεξάνδρεια. Κειμένη μεταξὺ δύο θαλασσῶν ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐστὶν ἡ κλειὸς τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δὲ τῆς Δύσεως, ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διοίκησιν τῶν Πτολεμαίων, ἧτις ὑπεστήριξε τὸ δραστήριον καὶ ἐκπολιτευτικὸν πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἐπραγματοποίησεν αὐτὴ τὴν ἰδέαν τοῦ κτίτορος αὐτῆς, καὶ γενομένη ἡ ἔδρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ἀνεδείχθη πραγματικῶς τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου ὅλου τοῦ κόσμου. Ἀναπτυχθεῖσα δὲ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν πλειότερον πάσης ἄλλης πόλεως καὶ Κράτους, παρέχει ἡμῖν μίαν ἐτέραν ἀπόδειξιν ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀφείλει κυρίως τὴν ἀνωτέραν αὐτοῦ πρόοδον εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν αὐτοῦ.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια μετὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Μασσαλίας ἀποτελοῦσι μίαν τριάδα Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἧτις θέλει κατέχει αἰωνίως θέσιν μεταξὺ τῶν πρωτίστων ἐμπορικῶν πόλεων τοῦ κόσμου καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἐμπορικὴν ὀξυδερκίαν τῶν πρώτων κτιτόρων αὐτῆς.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐμπορευομένη διὰ θαλάσσης μὲν μεθ' ὅλων τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου, καὶ διὰ τῶν

ἀποικιῶν ἃς συνέστησεν εἰς τὰ ἀνατολικά παραλία τῆς Ἀφρικῆς, ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν Ἰνδιῶν, διὰ ξηρᾶς δὲ μετὰ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρικῆς, ἅτινα οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τελειότερον ἡμῶν, ἐγένετο ἡ ἀποθήκη τῶν ἐμπορευμάτων ὅλου τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οὐ τινοσ τὰ ὄρια εἶχον ἐπὶ πολὺ ἐκταθῆ διὰ τῶν ὄπλων τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ὑπερέβη κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον τὴν Μήλιτον καὶ τὰς Ἀθήνας. Τὰ μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς κτίρια, ἡ πλουσία βιβλιοθήκη της, τὸ περιβόητον Μουσεῖον της ἐν ᾧ διετηρεῖτο, δαπάνη τοῦ Κράτους, μέγας ἀριθμὸς σοφῶν καὶ ἡ ἰδιωτικὴ ζωὴ τῶν τε ἡγεμόνων καὶ τῶν ἰδιωτῶν, εἰσὶν ἀποδείξεις οὐ μόνον τῆς ὑπάρξεως μεγάλου πλοῦτου ἀλλὰ καὶ τῆς διανοητικῆς προόδου, καὶ τελειοποιήσεως τῶν κατοίκων της, οἵτινες, καὶ τοὶ καταγόμενοι ἐκ διαφόρων ἐθνῶν, συνεχωνεύθησαν σχεδὸν ὅλοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων, παραδεχθέντες τὸν ὑψηλὸν καὶ κοσμοπολιτικὸν αὐτῶν πολιτισμόν. Καλλιεργήσασα τὰς ἐπιστήμας, ἃς εἶχον ἤδη ἀναπτύξει διάφοροι Ἑλληνικαὶ πόλεις κατὰ τὰς προηγουμένας ἐποχὰς, ἡ Ἀλεξάνδρεια προήγαγε πολλὰς ἐξ αὐτῶν, καὶ δίδωκε τὰς γνώσεις καὶ τὸν πολιτισμόν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ταῦτα ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη ἐποχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ, καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀφρικῆς, εἰς ἃς ἐξέτεινε τὸ ἐμπόριόν της. Κατὰ δὲ τὰς μαρτυρίας ἀρχαίων τινῶν συγγραφέων, τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν ἐξετάθησαν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀφρι-

κῆς σχεδὸν μέχρι τοῦ Ἰσημερινοῦ· ἡ δὲ παραλία αὐτῆ εἶχε τότε πολὺ πλείονας κατοίκους καὶ ζωηρότερον ἐμπόριον ἢ σήμερον.

Ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω, πολλαὶ πόλεις ἑλληνικαὶ ἐξηκολούθουν ἀκμάζουσαι ἐμπορικῶς καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν καὶ ὁ πολιτισμὸς δὲν ἐσθῆθη ἐν αὐταῖς, ἀλλ' ὑπῆρχε γάσιμος καὶ ἀδρανής. Ἄν ἐξαίρεσωμεν ὁμῶς τὴν Ῥόδον καὶ Μασσαλίαν, αἵτινες διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἐμπορίου των, καὶ ὀλίγας ἄλλας πόλεις, αἵτινες ἐξηκολούθουν ὅπως οὖν ἀκμάζουσαι ἐμπορικῶς, τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον δὲν εἶχε πλέον τὴν γενικὴν δραστηριότητα καὶ ζωὴν, ἣν εἶχε κυρίως εἰς τὴν δευτέραν ἐποχὴν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὴν τρίτην, ὅτε διάφοροι Ἑλληνικαὶ πόλεις ἦσαν κέντρα πρωτοβουλίας καὶ σημαντικῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ Ἀλεξάνδρεια κατὰ τὴν πέμπτην ἐποχὴν συγκεντρώνει ὅλον τὸ ὑψηλὸν καὶ σπουδαῖον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου καὶ δὲν ἔχει ὡς αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Κόρινθος τὴν ἐμπορικὴν ὑπεροχὴν, ἀλλὰ τὴν ἐμπορικὴν ἡγεμονίαν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲν παρήλλαξε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐξηκολούθησε τὴν ἐκπολιτευτικὴν καὶ προσδευτικὴν αὐτοῦ τάσιν, γενομένη συγχρόνως τὸ χωνευτήριον τῶν ἀνατολικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ἰδεῶν, ὧν ἡ συνδιαλλαγή προπαρσέυασε τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ χαρακτῆρ ὁμῶς οὗτος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τεθεῖς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀλεξανδρείας

ἀπώλεσεν ἐν μέρος τοῦ ὕψους ὃ εἶχεν ὅτε διεῖπε τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴν πρωτοβουλίαν ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ὠδήγει αὐτὰς κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἐποχὴν εἰς τὴν ὑψηλὴν βαθμίδα τῆς διανοητικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτῶν προόδου. Ὡστε ἡ πέμπτη ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου δύναται νὰ θεωρηθῆ ἢ σημαντικωτέρα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ, ἢ δευτέρα ὁμῶς καὶ τρίτη ἐποχὴ εἰσιν ἀναντιρρόητως αἱ μᾶλλον σημαντικαί, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐκπολιτευτικὸν καὶ προσδευτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, καὶ τὴν γενικότητα τῆς εὐημερίας καὶ ἀναπτύξεως ἣν τοῦτο παρεῖχεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἐνα αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα, πρὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης ἐποχῆς, ὅλα σχεδὸν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις εἶχον ἀπολέσει τὴν ἀνεξαρτησίαν των κυριευθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ῥώμης. Ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲ κυρίως διετήρησε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τὴν ὅπως οὖν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον ὑπαρξίν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἣτις ἐξέλιπεν ὡσαύτως καὶ ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀκτίου. Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἀπέθανε κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἐποχὴν, διότι τὰ ἔργα αὐτοῦ μὴ ὄντα ἐκ τῶν ἔργων ἐκείνων, ἅτινα καταστρέφονται ὑπὸ τοῦ χρόνου ἢ ἄλλων αἰτιῶν, συνδέονται μετὰ τῆς ἀνθρωπό-

τητος καὶ ζῶσιν ὅσον ζῆ καὶ αὐτη. Ἀλλὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον, ἢ Ἑλληνικὴ βιομηχανία καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐν γένει τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπνίγησαν ὑπὸ τὴν σιδηρᾶν χεῖρα τῆς Ῥώμης, ἣτις κυριεύσασα τὸν κόσμον κατέβροχθησε τὴν περιουσίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ εἰς τὰ γνωστὰ αὐτῆς ὄργανα, ἅτινα διήρκεσαν αἰῶνας ὀλοκλήρους.

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην ἱστορικὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου δυνάμεθα θαρραλεώτερον νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὀφείλει κυρίως τὴν πρόοδον καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, καὶ ὅτι ὁ ἰδιάζων χαρακτήρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ἐστὶν ὁ προοδευτικὸς καὶ ἐκπολιτευτικὸς. Ἡ ἰδέα αὕτη ἴσως ἤθελε φανῆ παράδοξος εἰς πολλοὺς, οἵτινες ἐσυνείθισαν ν' ἀκούωσι τοὺς Ἕλληνας ἐκθιαζομένους παρὰ πάντων διὰ τὴν πρόοδον εἰς ἣν ἔφερον τὰς θεωρητικὰς ἐπιστήμας καὶ τοὺς πολιτικοὺς θεσμούς, καὶ κατηγορομένους διὰ τὴν μὴ ἐπίδοσίν των εἰς τὰς πρακτικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς εἰρηνικὰς τέχνας. Ἄλλ' ὅταν τις ἀφίνων κατὰ μέρος τὴν πρόληψιν ταύτην, ἐξετάσῃ μετὰ προσοχῆς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν μᾶλλον ἀκμασασῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, πείθεται ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἐστὶν ἀληθεστέρα τῆς γενικῶς σχεδὸν πα-

ραδεδεγμένης, ὅτι ἡ ἀποσολὴ τῶν Ἑλλήνων ἦν ἡ ἀπλῆ κατεργασία τῶν θεωρητικῶν ἰδεῶν.

Αἱ θεωρητικαὶ ἐπιστήμαί εἰσι τοσοῦτω στενωῶς συνδεδεμέναι μὲ τὰς πρακτικὰς, ὥστε ἐν πολλοῖς δὲν ἤθελον δυνηθῆ αὐταὶ νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ ὕψος εἰς ὃ προήχθησαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἂν καὶ αἱ πρακτικαὶ ἐπιστήμαι δὲν συνανεπτύσσοντο συγχρόνως. Μεταξὺ δὲ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐνεργητικότητος αὐτοῦ ὑπάρχει συνάφεια τοσοῦτον μεγάλη καὶ φανερά, ὥστε ἐστὶν ἀδύνατον οἱ Ἕλληνες οἱ προαχθέντες πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς πλείοτερον παντὸς ἄλλου ἔθνους, νὰ μὴ ἡσθάνησαν μεγάλας καὶ ὑψηλὰς ἀνάγκας, νὰ μὴ ἡσυχολήθησαν, διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς δραστηριότητος εἰς τὴν πρόβλεψιν καὶ κατασκευὴν τῶν πρὸς θεραπείαν αὐτῶν ἀναγκαίων πραγμάτων, καὶ νὰ μὴ προήγαγον, ἐφ' ὅσον ἡ μικρότης τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐπέτρεπε, πλείοτερον ὡσαύτως παντὸς ἔθνους τὰς πρακτικὰς ἐπιστήμας, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς βιοποριστικὰς καὶ εἰρηνικὰς τέχνας. Ποῖαι δὲ ἦσαν αἱ πόλεις, αἵτινες ἔφερον τὸν Ἑλληνισμόν εἰς τὴν ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς προόδου καὶ εὐκλείας αὐτοῦ; Οὐδεὶς νομίζομεν δύναται σπουδαίως ν' ἀρνηθῆ ὅτι αἱ πόλεις αὐταὶ εἰσιν αἱ ἀκμάσασαι διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῶν. Ἐν Μηλίτῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς πόλεσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν. Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Κόρινθος κατὰ τὴν τρίτην, εἰσὶν αἱ ἑδραι-

τοῦ πολιτισμοῦ τούτου. Καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐκαλλιέργησεν αὐτὸν πλείοτερον πάσης ἄλλης πόλεως κατὰ τὴν πέμπτην ἐποχὴν.

Τὰ ὑπάρχοντα σήμερον συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων διεσώθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς χριστιανικὰς μονὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα καταφύγια, ὅπου τὰ συγγράμματα, ἅτινα εἰδικῶς ἐπραγματεύοντο περὶ ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας δὲν ἠδύναντο νὰ γεννήσωσι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τύχῃσι τῆς ὑποδοχῆς καὶ φροντίδος, ὧν ἐτύγχανον τὰ ἀναφερόμενα εἰς ὑψηλοτέρας ἰδέας. Τοῦτο καθ' ἡμᾶς ἐστὶν ἡ κυριώτερα ἀφορμὴ τῆς ἐλλείψεως Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων εἰδικῶς πραγματευομένων περὶ ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας καὶ τῶν ἀμέσως μετ' αὐτῶν συνδεσμένων γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ αἱ πληροφoρίαι ἃς εὐρίσκομεν περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων εἰς τὰ σωζόμενα συγγράμματα, πρακτικῶς συνδιαζόμεναί εἰσιν ἀρκoῦσαι, ὅπως πείσωσιν ἡμᾶς ὅτι τὸ ἐμπόριον ἐστὶν ὁ ἰδιόζων χαρακτήρ τῶν Ἑλλήνων, πλήρεις δὲ ὅπως ἀποδείξωσιν ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν ἐστὶν ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ πρόοδος. Τὸν χαρακτήρα δὲ τοῦτον εὐρίσκομεν ὡσαύτως ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἐμπορίῳ καὶ κατὰ τὰς μεταγενεστέρας ἐποχάς, ὅσάκις αἱ περιστάσεις ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸ νὰ λάβῃ ἀνάπτυξιν τινα. Καὶ σήμερον δὲ προσέτι τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐγκαινιάσαν ἐποχὴν προαγωγῆς καὶ ἀναπτύξεως δὲν διαψεύδει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν ἐκπολιτευτικὸν καὶ προοδευτικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, ὅστις ἔμφυτος ὦν τοῖς Ἑλλησι δὲν θ' ἀργήσῃ ἴσως νὰ γίνῃ καὶ πάλιν ὁ κύριος

σκοπὸς τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν καὶ φέρῃ τοῦτο εἰς τὴν ὑψηλὴν βαθμίδα τῆς προόδου εἰς ἣν εἶχε φθάσει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Τ Ε Λ Ο Σ.

SISMANOGLIO

